

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV MEGALAPOZÓ VIZSGÁLATA

SÁRÁND

Sáránd község Önkormányzata

Sáránd

Nagy utca 44.

4272

LA-URBE Építésziroda Kft.

Budapest

Tűzoltó utca 21.

1094

Tervező:

LA-URBE

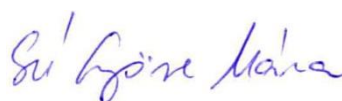
SÁRÁND TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV MEGALAPOZÓ VIZSGÁLAT ALÁÍRÓLAP

Vezető településtervező

Lautner Emőke
TT-1-05-79
LA-URBE KFT.

Tervező

Szarkáné Györe Mária
településmérnök
TT-05-0460

Ügyvezető

Lautner Emőke
LA-URBE KFT.

Budapest, 2017. július hó

Tartalomjegyzék

1. ÉRTÉKKATASZTER, ÉRTÉKVIZSGÁLAT	5
1.1. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET	5
1.2. TERMÉSZET, TÁJ, TÁJHASZNÁLAT	7
1.2.1. Természetföldrajzi jellemzők	7
1.2.2. Éghajlat	8
1.2.3. Vízrajz.....	8
1.2.4. Talajföldrajz.....	8
1.2.5. Flórajárás.....	9
1.2.6. Állatvilág	9
1.2.7. Tájhasználat.....	10
1.3. TELEPÜLÉSKÉPI VIZSGÁLATOK	12
1.3.1. A településszerkezet történeti kialakulása (katonai felmérések)	12
1.3.2. Építéstörténet.....	16
1.3.3. A településszerkezet karaktere, térszerkezete	29
1.4. ÉPÍTÉSZETI KARAKTERVIZSGÁLAT	34
1.4.1. Beépítés	34
1.4.2. Az épületek karaktere	37
1.4.2.1. Hagyományőrző népi épületek, melyek teljesen vagy részben őrzik a vidékre jellemző építészeti sajátosságokat	37
1.4.2.2. Karakterüket veszített, jelentősen átalakított hagyományos épületek	41
1.4.2.3. Sátortetős kockaházak épületek	43
1.4.2.4. A szocialista korszak hatalmas, többgenerációs családi házai	44
1.4.2.5. Rendszerváltás utáni új divatú, nagy tömegtagoltságú modern épületek	45
1.4.2.6. Intézményi épületek	45
1.4.2.7. Javaslatok, mintaértékű épületek.....	47
1.5. Lehatárolt településrészek jellemzői.....	52
1.5.1. A központi (történelmi) településrész jellemzése	53
1.5.2. A nyugati (új) településrész jellemzése	56
1.5.3. Az északi (átalakuló) településrész jellemzése.....	57
1.5.4. A déli (átalakuló) településrész jellemzése	58
1.6. Védettségek	60
1.6.1. A természeti környezet védendő értékei	60
1.6.1.1. Országos védelem alatt álló területek	60
1.6.1.2. Természeti területek.....	61
1.6.1.3. Természetközeli területek.....	62
1.6.1.4. Érzékeny természeti területek (ÉTT)	62
1.6.1.5. Natura 2000 területek.....	62

1.6.1.6. Nemzeti ökológiai hálózat övezetei.....	63
1.6.1.7. Egyedi tájértékek:	64
1.6.1.8. Egyéb védettségi kategóriák és területek	75
1.6.2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek.....	76
1.6.3. Az épített környezet védendő értékei	78
1.6.3.1. Országos építészeti értékek	78
1.6.3.2. Helyi építészeti értékek	80

Felhasznált irodalom:

- Sáránd, Fejezetek a település múltjából és jelenéből – 2000,
- Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képekben – Bihari síkság (Ballagi Aladártól)
- Hajdú-Bihar Népi építészete (1979) – Varga Gyula: A Bihari síkság népi építkezése (1979)
- Hajdú-Bihar Műemlékei, irodalmi emlékhelyei, és népművészete (1972) - Dankó Imre: A Hajdúság népi építkezése
- Kockaház és a városi életmód megjelenése vidéken (dobozoló blog, 2010. április 14.)
- A magyar falu építészeti hagyománya - Istvánfi Gyula műegyetemi professzor röpirata (2011)
- Mapire rendszer – mapire.eu
- Magyarország kistájainak katasztere – Dövényi Zoltán
- Régi képeslapok: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/>
- Városépítészeti alaktan – Meggyesi Tamás

1. ÉRTÉKKATASZTER, ÉRTÉKVIZSGÁLAT

1.1. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

Sáránd a mai Hajdú-Bihar megye igen korai alapítású településeinek egyike. Nevének első okleveles előfordulása Sarang formában már jóval a tatárjárás előttől, 1219-ből való. A kora Árpád-kori településekre vonatkozóan alig áll ugyan rendelkezésre okleveles adat, ám birtoklástörténeti körülményekből joggal lehet arra következtetni, hogy nem kizárt az egészen korai eredet sem.

Az Ákos-nem tagjai a XI. században már bizonyosan megjelentek a Berettyó-Kékkálló vidékén, akik a királyi birtokként megült Sárándon a tatárjárás előtt részt szereztek.

Első ismert birtokosa Márton úr, később Bakó, akiről sokáig Bakó-Sárágnak is nevezték a helységet.

A váradi egyházmegye évkönyvei – a váradi püspöki (1291-94) és a pápai tizedjegyzék (1334-35) – szerint a XIII. század végén a faluban már szervezett egyház és templom volt.

Sáránd – legalábbis részben – a XIV. század derekára már egyre inkább jellegzetes, kismemesi birtok, a feljegyzések szerint 1552-ben Czibak Imréné és Sárándi Mihály örököseié volt. A mintegy 30 portával rendelkező falu a korabeli településviszonyok közepette már viszonylag jelentékeny nagyságrendet képviselt.

Nemzeti fejedelmeink közül Bocskai neve e tájon olyan híró, mint Bethlen Gáboré Alsó-Fehérben, a Rákóczyaké a Hegyalján s Beregben, Lorántffy Zsuzsannáé Zemplénben.

Bocskai hálás volt a hajdúk iránt, a törökök ellen vívott harcban. Dicsőséges hadjáratát bevégezve, 1606-ban Komádi, Mező-Sas, Berettyó-Újfalu, Kaba, Derecske, Tépe, Konyár, Bagos, Sáránd, Mikepércs, Bagamér, Félegyháza és Kölesér, illetőleg Szalonta községekbe telepíti le az általa kiváltságokkal és szabadalmakkal megajándékozott hajdúkat. E hajdú községek katonai eredete most is leolvasható pecsétjeikről, Sárándéban vitézkedésük jeléül a kardos magyar vitéz található.

Sáránd életében gyökeres fordulatot hozott a hajdú kiváltságolás, amely a XVII. század elején a „kishajdú” települések sorába emelte. Az erdélyi törvénytár (Approbata Constitutiones) 1626-ban már a hajdúvárosok sorában említi, így a település a hajdúvitézek birtokában volt.

Az a vidék, mely megszabadult a töröktől, huszonkét év múlva ugyanazon hatalom áldozatául esett. A közeli Várad (Nagyvárad) török kézre kerülése (1660) után a lakosság a megszállónak dézsmát és harminc magyar forint cenzust fizetett. Talán ennek és a szerencsének köszönhető, hogy a hódoltság alatt is életben maradt Sáránd.

A félhold uralma ezentúl már nem sokáig tartott. 1686-ban Szent-Jobb vára ismét keresztény kézre került. 1692-ben Várad is visszakerült és a következő évben végkép kivonult a török a megye területéről. Előtte azonban Diószegtől és Derecskétől le a déli határig irtó háborút vitt a lakosság ellen, fölégetett mindent, mi útjába esett. Sáránd még így is néptartó hely maradt, míg sok település elnéptelenedett, vagy teljesen elpusztult.

A szatmári béke az ország más, szerencsésebb vidékein békességet hozott: Biharmegye magyar lakosságának állandó nyugtalanságot. A hajdúságot, i. Lipót, fegyveres szolgálata alól még 1700-ban fölmenti, és dézsma alá veti, eleve is kilátásba helyezvén, hogy mihelyt megtollasodnak, taksát is fizessenek. A hajdúk és székelyek tömeges nemességét nem ismerték el. A hódoltság súlyos következményeként a meggyengült, katonai erejét és szerepét elvesztő településeket, köztük Sárándot is az udvar a helyettük fizetett hadi költség fejében Eszterházy Pál nádornak adományozta zálogba. Eszterházy Sárándot ismét jobbágyi függésbe taszítva, derecskei uradalmához csatolta. A bevezető és beiktató rendelet közhírré tétele meggyeszte erős izgalmat és rémületet idézett elő. Eszterházyt birtokba vezető homo regiusnak több helyt fegyveresen álltak ellent a hajdúk úgy, hogy a szomszéd községekben kellett a beiktatást végrehajtani.

Tény, hogy az uradalomhoz való tartozás nemcsak a hajdú kiváltságoktól fosztotta meg a települést, hanem hosszú ideig vegetálásra is készítette.

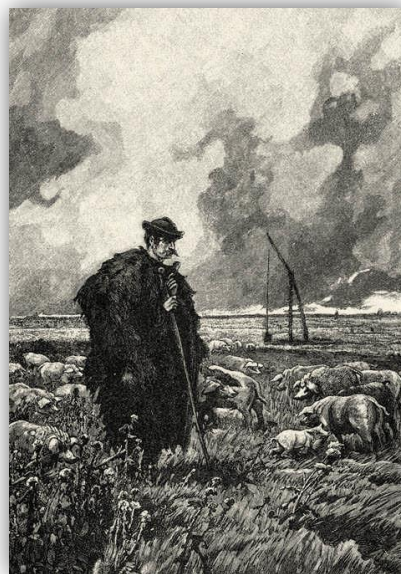
Eszterházy később a hajdú községekkel, így Sáránnal is szerződéses viszonyba lépett, s így ezek jobb helyzetbe jutottak, mint az urbéri elbánásban részesült jobbágyságok.

Sáránd történelmének jellegzetes vonása, hogy a XVI. század derekán Sáránd lakói áttértek a protestáns hitre, amelyet azóta is többségi vallásként őriznek.

A jobbágyság felszabadulását 1848-ban Sárándon is másutt is példás rendben ülték meg, és országgyűlési képviselőt választott a berettyóújfalui kerület.

A volt jobbágyság helyzete fokról-fokra javult, a bocskoros nemeseké ugyanolyan arányban hanyatlott.

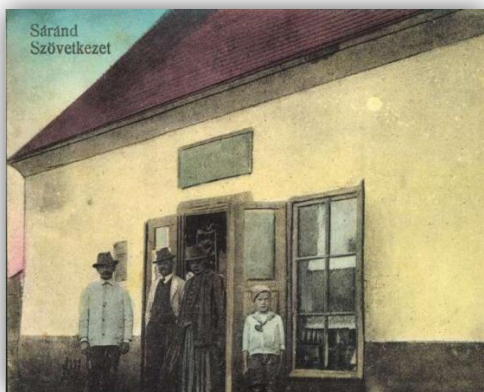
Végül az 1860-as években megszületett a birtok-elkülönítést szabályozó egyezség, amely a 3197 holdas határból 300 holdat hagyott az Esterházy család kezén, a többi végérvényesen a lakossághoz maradt. Az úrbéres földek állami kárpótlás mellett paraszti tulajdonba mentek át. Ez megnyitotta az utat az önálló paraszti gazdálkodás erőteljesebb fejlődése előtt Sárándon is.

Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képekben – Bihari síkság

Sáránd történelmének talán egyik legfontosabb jellemzője, hogy képes volt fennmaradni. Nemcsak az élni akarásnak, hanem a szerencsének is köszönhető, hogy nyolc évszázados története során, vérvizataros időkben, dacolva a tatárjárás, majd a török hódoltság megpróbáltatásaival, belső viszályokkal és harcokkal, túlélve pusztító járványokat, Sáránd mind a mai napig néptartó, sőt népesség gyarapító hely tudott maradni.

Sáránd népességmegtartó erejét bizonyítja, hogy 1785. évi II. József-féle első teljes körű magyarországi népszámlálás idején 928 lakosával, Sáránd már egy viszonylag jelentékeny településnek számított. A népesség ekkor 147 házban, ill. 163 háztartásban élt. Az első, immár hivatalos népszámlálásig, 1869-ig a népességszám 1437 főre emelkedett, 1880-ban pedig meghaladta a 1500 főt (1532 fővel). Ettől kezdve lassult a növekedés üteme, de népszámlálástól népszámlálásig mindig emelkedett a lélekszám, ami 1941-ben haladta meg a kétezres nagyságrendet (2050 fővel).

Az évtizedek folyamán Sáránd fokozatosan számottevő településsé vált, beilleszkedett a 19. szd. derekától lassanként modernizálódó hazai közigazgatási rendszerbe. Erre az időszakra főbb kontúrajait tekintve már kialakultak a települést mindmáig jellemző morfológiai jegyek és sajátosságok, s nem utolsósorban a falu jellegadó arculata.

A kiegyezést követően, főként a XIX. szd. végétől csendes fejlődés, konszolidált időszak vette kezdetét Sáránd életében. A község társadalmi-gazdasági helyzetét jelentős mértékben javította az a körülmény, hogy 1849-ben átadták a Debrecen-Létavértes

vasúti szárnyvonalat, amely mentén Sáránd is vasútállomáshoz jutott, s így módon könnyebbé és gyorsabbá vált a települések, mindenekelőtt Debrecen elérhetősége.

Sáránd esetében igazán dinamikus fejlődésről nem igazán beszélhetünk a XX. szd. első felében sem, a falu továbbra is szegény mezőgazdasági jellegű település maradt. A falu életében mindvégig a mezőgazdaság játszott meghatározó szerepet. Sajnos a mezőgazdaság nem tudott dinamizáló erővé válni, mert a birtokmegosztás kedvezőtlen volt. A 3919 katasztrális holdnyi összes terület 507 birtok között oszlott meg. A termőföld birtoknagyság csoportok szerint nagyon elaprózott volt, és igazán óriási területeket magukba foglaló nagybirtokok nem voltak jelen Sáránd mezőgazdaságában. (A birtokmegosztás ellentmondásait a későbbiekben az 1945. évi földbirtokreform igyekezett korrigálni).

Sáránd életében a két világháború emberi veszteségeket okozott. A II. világháború harcai Sáránd számára 1944. okt. 19-én fejeződött be, amely egyben új fejezetet is nyitott a település életében. Lendületes polgári fejlődés vette kezdetét a földreformmal. Megalakultak a demokratikus pártok. Politikai fordulat következteben egy új, eredményekben bővelkedő, de súlyos ellentmondásoktól sem mentes korszak kezdődött, melynek során bekövetkezett a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak gyökeres átalakítása, létrejött a szocialista típusú termelészövetkezet (TSZ). 1950-ben Sárándon is kialakultak az új közigazgatási keretek. Az első tanácsválasztás eredményeként 1950 októberétől létrejött az önálló tanács Sárándon is, amelynek irányításával, s egyben az egész település érdekében köztisztletre méltó szerepet játszott Lengyel Mihály (1902-1977). Személyét és feleségét Csobay Emmát (1910-1998), a község Emike nénijét mind a mai napi nagy tisztelet övezi a település lakói között.

Újabb nagy fordulópontra az 1990. évi rendszerváltás jelentett. Megalakult az új képviselő-testület, létrejött az immár független önkormányzat. Sáránd első polgármestere Szabó Antal lett, majd a tisztséget Nagy Józsefné töltötte be.

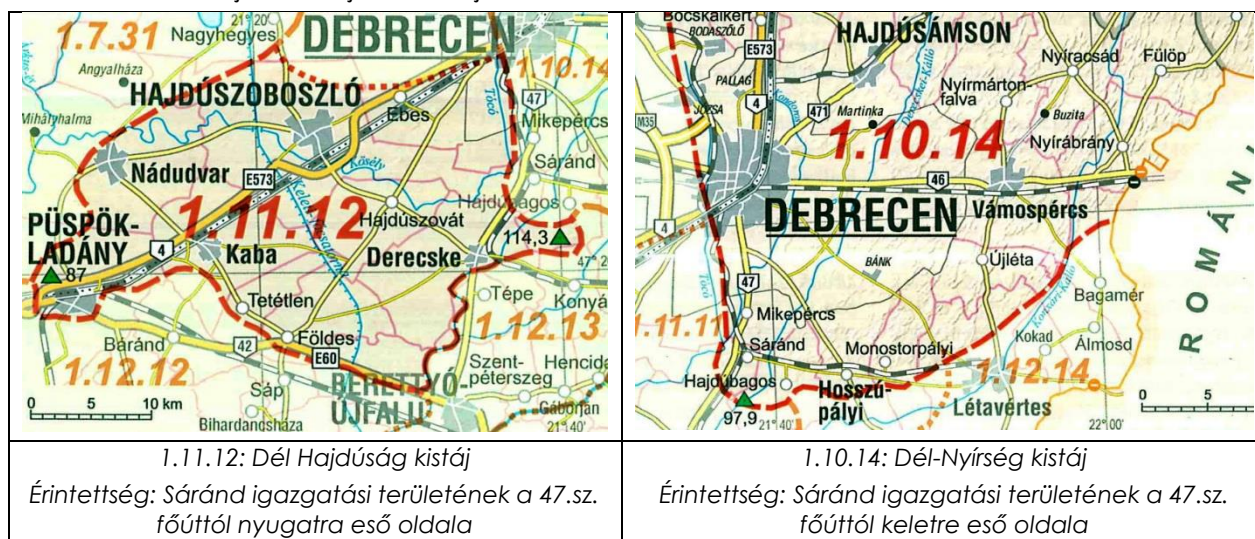
1.2. TERMÉSZET, TÁJ, TÁJHASZNÁLAT

1.2.1. Természetföldrajzi jellemzők

Sáránd község Hajdú-Bihar megye középső részén, a 47. sz. főközlekedési útvonal mentén fekszik, a megyeszékhelytől mindössze 13 km-re déli irányban.

A természetföldrajzi tájbeosztás szerint Sáránd egymással érintkező síksági tájak határán fekszik, így felszíne és természeti adottságai meglehetősen változatosak. A település belterülete az **Alföld nagytáj** (makrorégió) részét alkotó **Nyírség középtájon** (mezorégió) belül, a Nyírségi homokvidék kistájcsoport (szubrégió) különféle homokformákkal tarkított **Dél-Nyírség kistájának** (1.10.14) délnyugati csücskében helyezkedik el, viszont külterületének jelentős nyugati része már a **Hajdúság középtáji** déli felét képező **Dél-Hajdúság kistájhoz** (1.11.12) sorolható.

Az alábbi ábrák jól mutatják a kistáj határvonalait:

Sáránd keleti részét magába foglaló, szél által formált Dél-Nyírség Hajdú-Bihar megye legváltozatosabb domborzati adottságokkal rendelkező kistája, 100-162 m közötti tengerszint

feletti magasságú, szélhordta homokkal fedett hordalékkúp síkság. Az ÉÉK-DDNy-i csapású völgyekkel tagolt kistáj déli része vertikálisan kevésbé, viszont horizontálisan jobban tagolt hullámos síkság. A D-DNy-i lejtésirányú felszín legalacsonyabb pontja Sáránd közelében már nem éri el a 100 métert (99,8 m). A kistáj déli részére jellemző nagyméretű, olykor 2 km hosszúságot és 15-18 m magasságot is elérő parabola- és szegélybuckák, szemben a kistáj északi részén uralkodó szélbarázdákkal és kisebb deflációs mélyedésekkel. A hordalékkúp nyugati pereme felé közeledve a felszín egyre inkább ellaposodik, a parabolabuckák elmaradnak, a település határában már nem jellemzőek, helyettük sekély szélbarázdák és alacsony parabolabuckák jellemzőek.

A település nyugati oldalát a Dél-Hajdúság foglalja magába, amely egy löszös iszappal fedett alacsony hordalékkúp-síkság (a tengerszint feletti magasság 88 és 110 m között változik). A vertikális tagoltság kicsi, a sík tájba változatosságot csak az 1-3 m magas folyóhátak, kunhalmok és a 2-3 m magas homokkal fedett homokbuckák visznek.

1.2.2. Éghajlat

Sáránd területe éghajlati szempontból a mérsékelt meleg éghajlati övben helyezkedik el.

A mérsékelt meleg és száraz éghajlatú településen a **napsütéses órák száma** valamivel meghaladja az évi 2000-et, ebből nyáron 810 óra körüli, télen pedig 180-185 óra a megszokott napfénytartam.

A Dél-Nyírségben az **évi középhőmérséklet** átlagosan 9,6-9,8 °C, azonban a kistáj dél-nyugati csücskében és a Dél-Hajdúságban, tehát Sáránd térségében az évi középhőmérséklet a 10 °C-t is eléri. A 10 °C középhőmérsékletet meghaladó napok száma 188-191. Az április 12-14 és október 18-20 közötti időszakban általában nem csökken a hőmérséklet fagypont alá. A fagymentes időszak hossza évente 188-192 nap. Az évi hőmérsékleti maximumok átlaga 34-34,2 °C, a minimumoké 16,5 és 17 °C.

A száraz éghajlat jelentős vízhiánnyal párosul. A **csapadék** évi összege 560-590 mm, ebből a vegetációs időszakban 350-360 mm hull, eloszlása gyakran szeszélyes. Az évi párolgás értéke viszont meghaladja a csapadék évi összegét, így jelentős a klimatikus vízhiány. A hótakarós napok száma a téli félévben 40 körüli.

Az uralkodó **szélirány** ÉK-i, É-i és D-i. Az átlagos szélesebesség kevéssel 3 m/s alatti.

1.2.3. Vízrajz

Sáránd természetes vízfolyásokban és állóvizekben szegény település. A térségben az ÉÉK-DDNy-i lejtésirányt követve egymással párhuzamosa völgyekben kis, jelentéktelen vízhozamú vízfolyások igyekeznek a Berettyó, ill. a Hortobágy-Berettyó felé. Sáránd nyugati részén Hortobágy-Berettyó vízrendszeréhez tartozó, a 30 km hosszú Kondoros és a 25 km hosszú Tóció összefolyásából keletkező Kösely folyik keresztül, kelet felől pedig a Derecskei-Kálló érinti a települést. Jelentősebb állóvíz a településen nem található.

A jelentéktelen mennyiségű talajvíz 2-4 m körüli mélységben található.

1.2.4. Talajföldrajz

Sáránd talajföldrajzi képe kétarcú. A község területének keleti részén a felszín közeli üledékek jelentős részét a különböző vastagságban felhalmozódott, würm végén képződött futóhomok alkotja, amelyet döntően futóhomok váztalajok és humuszos homoktalajok borítanak. Ezzel szemben Sáránd Dél-Hajdúságba nyúló nyugati területét ártéri infúziós löszön kialakult, vályog mechanikai összetételű, kedvező termőképességű réti csernozjom talajok borítják, ill. kis foltokban nehéz mechanikai összetételű (agyag), a szikes talajokhoz tartozó réti szolonyec is előfordul. Mezőgazdasági szempontból a futóhomok és a réti szolonyec talajok termőképessége igen csekély, de még a humuszos homoktalajoké is alacsony, a település földterületeinek jelentős részét képező réti csernozjom termőképessége és vízgazdálkodási tulajdonsága viszont kedvező. Ezzel a szántóföldek magas arányai is összhangban van.

1.2.5. Flórajárás

Mivel Sáránd területe tájhatáron fekszik, botanikai szempontból keccerednek benne a Dél-Nyírségben uralkodó Nyírségi flórajárás (Nyírségense) és a Dél-Hajdúságra jellemző Tiszántúli flórajárás (Crisicum) elemei. A Nyírségi flórajárás jellegzetesebb potenciális erdőtársulásai a gyöngyvirágos- és a pusztai tölgyesek, a tölgy-kőris-szil ligeterdők, valamint a homokpusztagyepék és a homokpusztarétek. A dél-Hajdúság területét pedig egykor őshonos tatárjuharos lösztölgyesek és sziki tölgyesek borították. A természetes vegetáció helyét ma már jórészt a mezőgazdaság által hasznosított földterületek foglalják el. Az egykori fajgazdag növénytakaró maradványai csak kis foltokban lelhetők fel.

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság (a továbbiakban HNPI) az alábbi védett és fokozottan védett növényfajokat tartja nyilván a település területén:

- kiscéskű aszat (*Cirsium brachycephalum*)
- pozsgás őszirózsa (*Aster tripolium* subsp. *pannonicus*)
- korcs nőszirm (*Iris spuria*)

kiscéskű aszat

pozsgás őszirózsa

korcs nőszirm

1.2.6. Állatvilág

Sáránd állatvilága meglehetősen szegényes. A Nagyalföld (Eupannonicum) flórajárásába tartozó település állatfajolban való szűkölködése elsősorban a mezőgazdaság nagyméretű térhódításának következtében bekövetkezett természetes élettér-csökkenés eredménye. A környéken élő legértékesebb, ritkán előforduló, védett állatfaj a földikutya. Ennek a rágcsálónak a szomszédos Hajdúbagason a Hajdúbagosi Földikutya-rezervátum biztosít megfelelő élettérrel. A településtől Ny-DNy-i irányban, mintegy 10 ha kiterjedésű homokbuckás területen több helyen pontszerűen a korábbi anyagnyerő helyek meredek falában, vagy természetesen feltáruló homokfalakban vegyes gyurgyalag és partifecske költőtelepek találhatók.

A HNPI az alábbi védett és fokozottan védett állatfajokat tartja nyilván a település területén, melyek mind madarak:

- gyurgyalag (*Merops apiaster*)
- kabusólyom (*Falco subbuteo*)
- partifecske (*Riparia riparia*)
- fekete gólya (*Ciconia nigra*)

gyurgyalag

kabusólyom

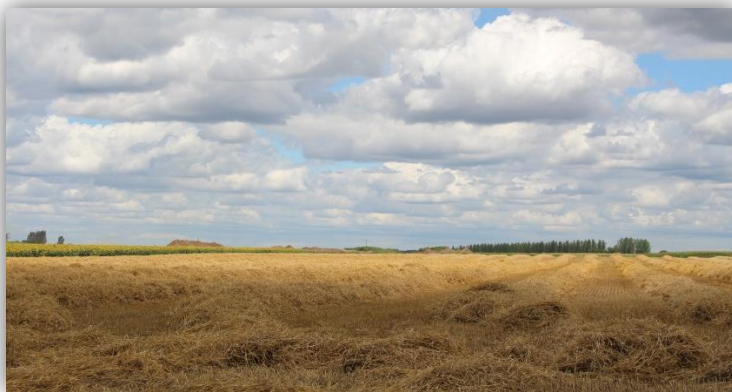
partifecske

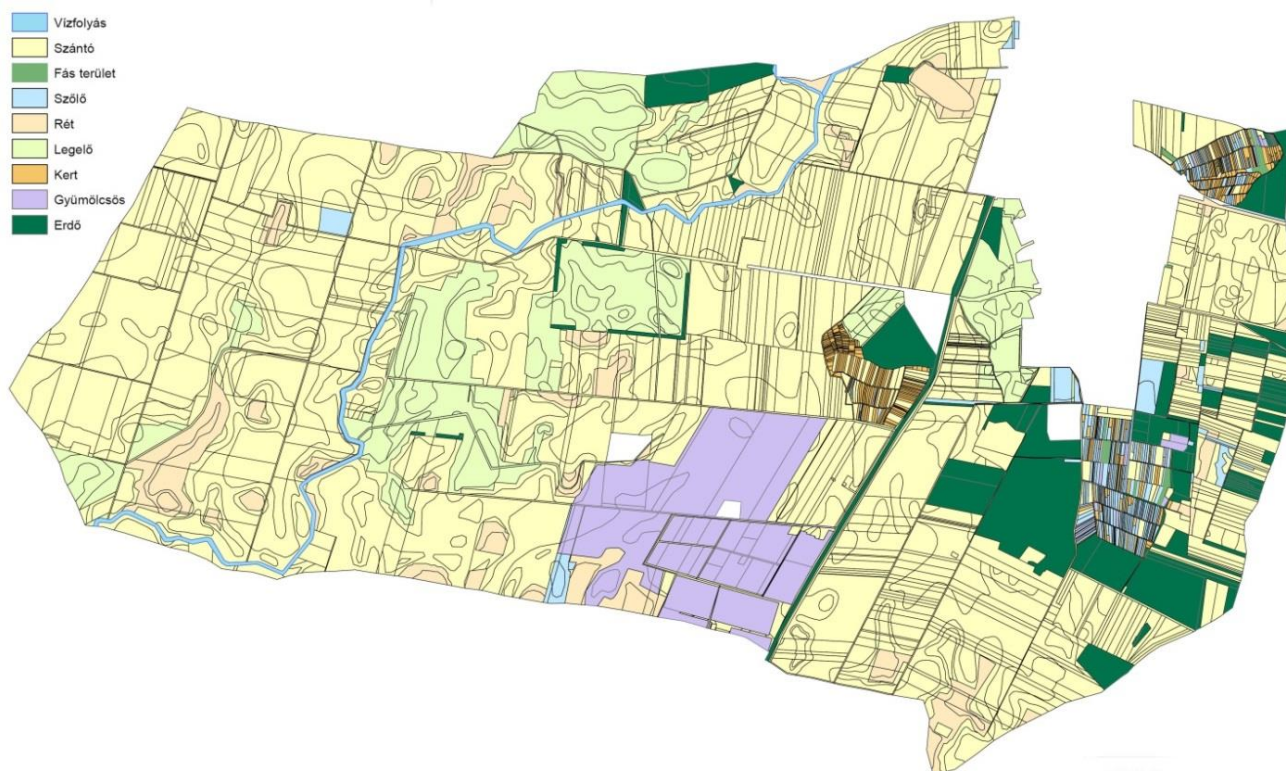
fekete gólya

1.2.7. Tájhasználat

A jelenlegi tájhasználat jellemzően követi a történeti hagyományokat és a természeti adottságokat, jellemzően mezőgazdasági használatú. A jobb termőképességű és jó talajminőségű földeket szántóként művelik, a gyengébb minőségű, homokos területeken a gyeperősítés és legelőgazdálkodás a gyakoribb. Nagy kiterjedésű mezőgazdasági területek találhatók az igazgatási terület 47. sz. főúttól nyugatra eső oldalán. A termesztés profilját a búza, kukorica, cukorrépa termesztése határozza meg, de elszórtan állattartással is foglalkoznak.

A főúttól nyugatra eső déli területeken egybefüggő nagy kiterjedésű művelt gyümölcsös terület található. A főút keleti oldala ad helyet a belterületnek és kisebb-nagyobb foltokban megjelenő erdős területnek. Sárádon három zártkert található, kettő a belterülethez közvetlenül kapcsolódva, egy a főúton túl. A kertes területek művelése változó, sok a felhagyott terület, de ezek keverednek a használatban lévő területekkel. A kertekbe való kiköltözés a művelés idejére tavasztól ősziig gyakori. Meghatározó vízfolyás a Kösely-csatorna.

A Kösely-csatorna vonalában lévő területek természetvédelmi oltalom alatt állnak. Itt országos jelentőségű védett területek, tájvédelmi körzet, kiemelt jelentőségű Natura 2000 természetmegőrzési területek, természeti területek és a nemzeti ökológiai hálózatba tartozó magterületek és ökológiai folyosók találhatóak. A mocsarak, nádasok természetközeli területnek minősülnek.

Sáránd község területe tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület, a Bihari-sík pedig Érzékeny Természeti Terület részét képezi.

A külterületen számos kunhalom található, melyek országos jelentőségű természeti emlékeknek minősülnek.

A természeti oltalom alatt álló területeket és kunhalmokat részletesebben az 1.6 fejezetben ismertetjük.

1.3. TELEPÜLÉSKÉPI VIZSGÁLATOK

1.3.1. A településszerkezet történeti kialakulása (katonai felmérések)

Sáránd településszerkezete történeti folyamatok eredményeként alakult ki, amelynek eredeti szerkezete megmaradt, majd kiegészült sakktáblás beépítésű részekkel lakóterületek alkotta szövevettel. Mindezt tükrözi az úthálózat, amelynek döntő része ma is a történelmi vonalak mentén fut.

A település fokozatosan nőtt, s vált az egykori halmaz szerkezetű faluból részben szabályos utcahálózatú községgé. A település mai meghatározó arculata a XIX.–XX. század idején alakult ki.

A történeti térképeken megismerhetjük a települések fejlődését. A Mapire rendszer lehetővé teszi, hogy a Habsburg Birodalom illetve az Osztrák-Magyar Monarchia történelmi térképeibe betekintést nyerhessünk. E rendszer felhasználásával készült az alábbi munkarész Sáránd vonatkozásában:

Az **I. katonai felmérés** II. József idején 1763-1787-ig között készült:

Magyarország első katonai felmérése (josefinianus térkép) egy katonai topográfiai felmérés eredménye, és az első olyan térképmű, amelyik településszint alatt (utcák, házak, dűlők, stb.) ábrázolja a teljes országot.

Az 1763-1787 között készített felmérések idején jobbágyfűggésben lévő település térképén látható a mai 47. sz. út nyomvonala, mely már akkor is az egyik főközlekedési útként szolgált Debrecen felé. Az úttól keletre terül el a hagyományos településszerkezetű község, központjában a református templommal, melynek legelső változata 1572-ben már állt.

Ebben az időben már kirajzolódik a Bagosi út nyomvonala, bár még ezen a nyomvonalon nincs összeköttetésben vele, ez az út a település északi határvonalát képezi, nyugatról a Petőfi S. utca, keletről a Kossuth L. utca nyomvonala határolja. Fellelhetőek a mai Nagy utca, Ady E. utca és a Rákóczi utca vonalai is.

A települést nagyterjedésű gyepek, legelők övezik, sűrű dűlőút-hálózattal.

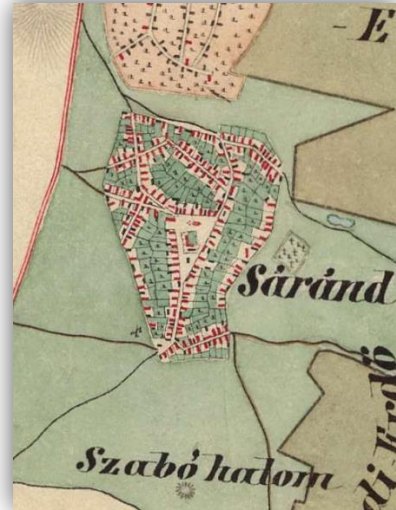
Részlet az I. katonai felmérés térképből, mely 1763-1787 között készült (Forrás: mapire.eu)

A **II. katonai felmérés** (franciskánus térkép) I. Ferenc uralkodása idején, 1806-1869 között készült:

A második felmérés a jozefiniánus térkép tapasztalatai alapján, annak aktualizálásával, újramérésével, hibáinak kiküszöbölésével történt.

A település központjának háromszög alakú kiteresedése határozottan kirajzolódik. Az úthálózat által kialakított tömbökön kívül itt már megjelennek a telekosztások is, valamint egyre több épület látható. A szabálytalan utcahálózatot szabálytalan telekosztások követik, azonban jól látható az épületek elhelyezésében a rendezettség. Az épületek főként utcára merőlegesen az utcáfronton sorakoznak, jól elkülönül a lakóudvar és a kertség.

Keleten a belterületen kívül megjelenik a temető területe, északon pedig Bodóháza kezdetleges utcarendszere és épületei. A 47-es főút itt már szabályosabb formában ábrázolódik.

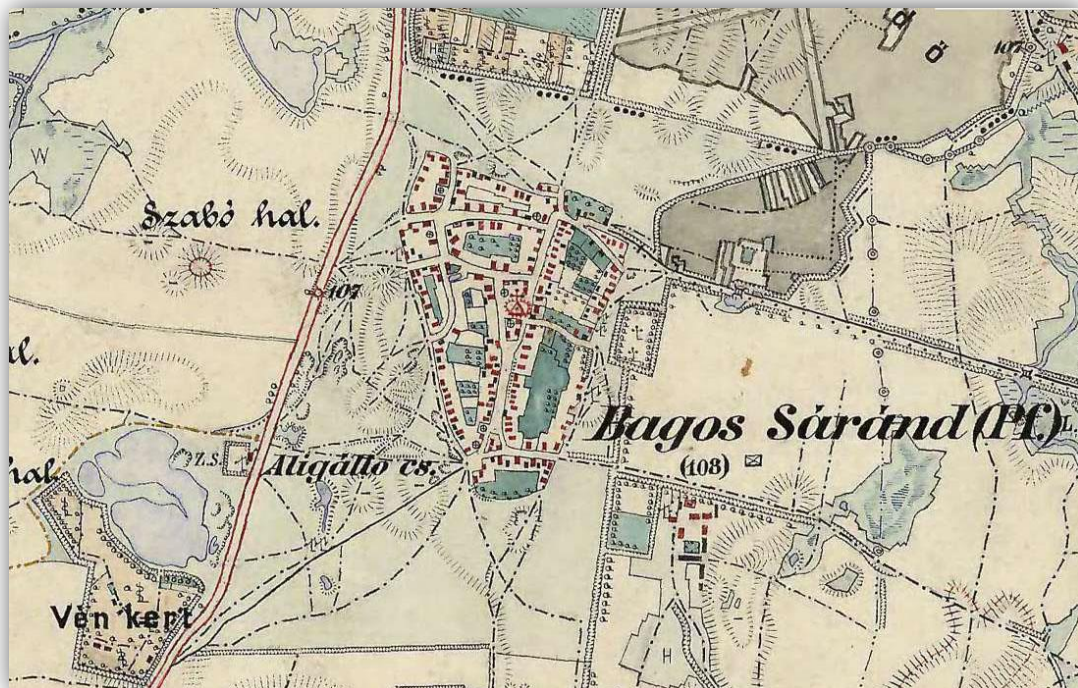

Részlet a II. katonai felmérés térképéből, mely 1806-1869 között készült (Forrás: mapire.eu)

A **Magyar királyság térképe** Ferenc József idején, 1869-1887 között készült:

A térkép a telekosztásokat nem szerepelteti, csak az utcahálózat által közrezárt lakóterületi tömböket. Ezen a térképen a település belterületének úthálózati rendszere egyre jobban hasonlít a mai elrendezéshez. Itt is jól elkülönülnek a lakóudvarok és a kertes területek. Területileg növekedés nem tapasztalható az előzőekhez képest, azonban sűrűsödés megfigyelhető a tömbök megosztásával létrejött utak mentén (mint pl. a Temető utca, vagy a Nagy utca vége).

A térkép Sárándot Bagos Sárándként jelöli.

Részlet a Magyar királyság térképéből, mely 1869-1887 között készült (Forrás: mapire.eu)

A Magyar királyság térképével azonos időben készült a **III. katonai felmérés térképe** (ferencjózsefi térkép):

A III. katonai felmérési térképen már láthatóak a vasútvonalak is és már jó látható a Bagosi összekötő út is.

Térképi ábrázolást tekintve az előzőhöz képest szegényesebb.

Részlet a III. katonai felmérés térképéből, mely 1869-1887 között készült (Forrás: mapire.eu)

1886-ban készült az a kéziratos **kataszteri térkép**, mely Sárándot Bagos-Sárándként említi. A térkép az eddigieknél részletesebben ábrázolja a település belterületét, sokkal részletesebben, mint a katonai felmérési térképek, ez egy földmérési alaptérkép, melyhez ingatlan nyilvántartási adatok is tartoznak. A kataszteri térkép tehát a vizsgált időszakban a földadó megállapításához végzett felmérések eredményeképpen készített, nagy méretarányú (1:2880) térkép.

Itt már a telekosztásokon és a pontos épületfeltűntetéseken kívül helyrajzi számok is olvashatóak. A térkép nagy méretarányban ábrázolja a földbirtokok határait, ezeken belül a művelési ágakat, továbbá az épületeket, valamint általában mindazon tereprészeket és tereptárgyakat, amelyeket a méretarány lehetővé tett: pl. házakat, udvart, gazdasági épületeket, állandó építményeket, utakat, utcákat, tereket, vizeket, öntöző, lecsapoló és árvízvédelmi berendezéseket.

A térképekhez kataszteri telekkönyv is tartozott. A térkép és a telekkönyv között a helyrajzi szám jelentette a kapcsolatot. Az egykori központi Földmérési Térképtárban (Országos Kataszteri Térképtár) őrzött térképek a hozzájuk tartozó iratokkal együtt a következő gyűjteményekben kutathatók:

- Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI) Adatszolgáltatási Osztály,
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) térképtár,
- Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Térképtár.

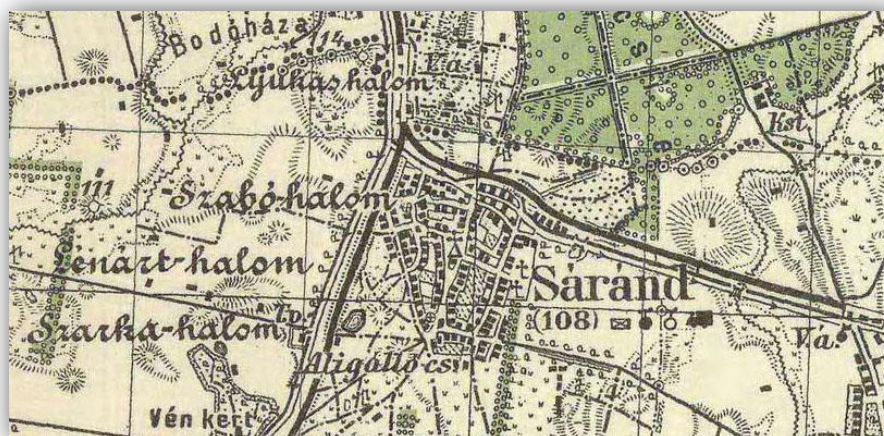
A kataszteri térkép részlete Sáránd településközpontjáról (Forrás: mapire.eu)

Részlet az 1886-os Kataszteri térképből (Forrás: mapire.eu)

Magyarország katonai felmérésének térképe 1941-ből való:

A III. katonai felmérési térképhez képest hasonló megjelenítéssel rendelkezik, annyi tartalmi változással, hogy itt már beépítésre került a mai Kossuth utca másik oldala és épületek jelennek meg a Petőfi S. utca túloldalán is. Ábrázolásra került a Kossuth utcával párhuzamosan futó mai Szabadság utca. A korábban külterületen elkülönülő temető így módon már a település belterületével egybeolvad, azaz a település keleti irányban növekszik. Egyértelmű jelölést kapnak a vasúti és közúti fő közlekedési vonalak.

Magyarország katonai felmérésének térképe 1941-ből (Forrás: mapire.eu)

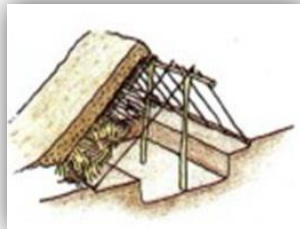
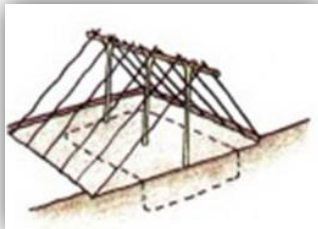
A település további fejlődése során átlépte a közutak és vasutak korábban természetes településhatárt jelentő vonalát. Ezeken a területeken szabályos utcahálózat jött létre, szabályos egymáshoz hasonló telekosztásokkal.

1.3.2. Építéstörténet

A különböző korok építkezési gyakorlatai mindmáig fennmaradtak, egymás mellett élnek. Hűen tükrözik a gazdasági, társadalmi, kulturális változásokat. Egyes elemeiket magában a lakóházakban is, de különösen az úgynevezett melléképületekben, azok építési anyagaiban, technológiájában, beosztásában, berendezésében, annak elhelyezésében, stb. nyomon követhetjük. A vagyoni különbözősége és a kis társadalmi csoportok időnkénti lemaradása az építkezésekben is nyomon követhető, melynek hatása egyenlőtlen településfejlődést eredményezett.

A települési viszonyok és az építkezés között rendkívül szoros kapcsolat áll fenn. Nemcsak az építőanyag tekintetében, hanem a telkek szabályos, vagy szabálytalan volta, az építmények elhelyezése, az utca vonalvezetése tekintetében is. Az utcaképek kialakulását a terepviszonyok határozták meg. A település utcái a homokbuckák, vizek, mocsarak hajlásaihoz igazodtak. A főbb utcák egymásba torkoltak, s a legelő felé haladva gyakran szélesedtek. A házakat mindig igyekeztek kiemelkedő magaslatokra építeni, ahol ez nem sikerült, a házak alatti talaj feltöltésre került.

A X-XII. században a magyarság megtelepülése idején, a sátor mellett leginkább a **földház** volt a jellemző, bár elődeink ismerték a föld feletti házat is. A földház egyetlen egy helyiségből állt, fejlődése során kéthelyiségűvé bővült, majd fokozatosan mindjobban ki is emelkedett a földből. A kiemelkedő fairészek paticsból készültek.

A következő technika a **paticsepítkezés** volt. A paticsepítkezés virágkora egy hosszú időszak, a XII-XVII. század volt, mely magában foglalt hosszú háborús időszakokat is. A paticsepítkezés lényege az, hogy a földbe ástott, álligatott, fölül vagy derékban is összekötött vesszőket, husángokat, karókat, később fonott sövényt, kívül-belül betapasztották. Hogy az építmény szilárd legyen, négy sarkára oszlopot állítottak. A patics építmények tetőszerkezete szelemenes volt, az építmény két végénél ágasfa tartotta a szelemt. A paticsfalú háznak már készítettek padlást. Ezekben a házakban szinte minden esetben zárt tűzhelyet alkalmaztak. A paticsház legnagyobb ellensége viszont a tűz volt, mert a meggyulladt paticsház tövig égett. A paticsházak kétosztatúak voltak.

A XVI. századtól kezdődően, a **fecskerakásos építkezés** volt használatos. A fecskerakásos falépítés abból állt, hogy pelyvával, törekkkel, de még inkább szalmával jól összedolgozott sarat villával egymásra raktak, a föld felszínén szélesebben, fölfelé keskenyebben. Érdekessége volt az, hogy a fal kívülről azt a látszatot keltette, hogy befelé dől, belülről pedig, hogy kifelé dől. A fal erősítése szempontjából a sarokba egy-egy ágast (faoszlopot) állítottak be, a fal koronáján pedig sárgerendát fektettek végig. A padlás súlya ezeken az ágasokon, ill. a rájuk támaszkodó sárgerendákon támaszkodott. A tetőszerkezet még itt is ágasfás-szelemenes volt. Fontos része volt a mestergerenda. Az elkészült fecskerakásos fal szőrös volt, csak tapasztással vált simává, falszerűvé. A falak alá fundamentum (alap) nem épült. A falak

rendkívül vastagok voltak, az építkezés pedig nehézkes. A füst elvezetésére kéményeket építettek, eleinte fából, a XVII. szd. végétől téglából.

A fecskerakásos építkezést a fejlettebb **vertfal készítés** követte, mely abból állt, hogy két, oszlopok közé szorított és a szükségletnek megfelelően feljebb és feljebb emelhető deszka közé kissé nedvedzett, de esetenként száraz földet is lapátoltak, majd ledöngölték. Sokszor az így készült falba szalmát, venyigét fektettek, hogy jobban összetartsa a falat. A vertfal teljes magasságában azonos szélességű volt, és nem volt szőrös. A századforduló végéig a vertfal alá sem készítettek alapozást, hanem csak a földre állították. Később azonban elterjedt a téglalapozás, a téglalapozás és kőlabazat készítése. A vertfal építkezés nehéznek ható masszív szerkezeteket eredményezett. A tetőszerkezete már nem feltétlenül ágasszelemenes, hanem szarufás, az újabbnál fedélszékes volt. A vertfalas építmények padlásosak voltak, tűzfalai többnyire paticsból készültek. Jellegzetessége volt, hogy az építmény teljes hosszában végigfutó nyeregteret a két végén lecsapták, azaz megkontyolták. A kontyolás a tűzfalat védte a nedvességtől. A vert falú házak fedése náddal, ritkábban zsuppal történt, újabban már cseréppel, palával. A vertfal technika a XVIII. szd. végétől kezdődően terjedt el erőteljesen a vidéken. A vertfal technikával párhuzamosan hódított a háromszatúság, és a tornác alkalmazása (ezekről később), melynek fontos gazdasági okai voltak.

A magyar népi építkezés legelterjedtebb és ma is használatos technikája a **vályogépítkezés**. A vályogépítkezés a vidéken a XVIII. szd. második felétől kezdett erőteljesen terjedni és a századfordulóra a korábbi technikákat teljesen kiszorította. A vályogépítkezés általánossá válásának időszakából (1880-90-es évek) származnak azok a házak, amelyeket ma hagyományos építményeknek, házaknak mondunk. Található még belőlük egy-két érintetlen, a maga egykori valóságában álló. Számuk azonban egyre fogy. Legtöbbjüket, azért mert elavultak és meggyengültek lebontják, vagy átalakítják.

A vályogház alá már minden esetben készítettek alapzatot. Ez kezdetben döngölt agyag volt, majd kő lett. Az újabban épült vályogházak kő, vagy téglalapazattal épültek. A vályogházak tetőszerkezete szarufás, újabban fedélszékes, fedése nád, később cserép volt. A vályogházak fontos tényezője volt a tapasztás és a meszelés.

A **tetőfedés anyaga** tájunkon a XIX. szd. második feléig szinte kizárólagosan a nád volt, ami ebben az időben minden faluban korlátlan mennyiségben állt rendelkezésre. Idővel több helyen cserépetető hutákat létesítettek. Először a középületeket fedték cseréppel, majd a módosabb gazdák cserélték le a nádat az ekkor jóval drágább cserépre. Az átalakulás lassan haladt. Egyéb esetekben tetőcserére rendszerint akkor került sor, ha a régi nádtető teljesen megsemmisült (vihár ledöntötte, vagy leégett).

Az újírók elsősorban a cseréptető tűzbiztonságát hangsúlyozták, ezzel szemben a nádtető hívei a nád jobb hőszigetelő képességét, és olcsóságát dicsérték. A cseréptető télen hideg volt, alá fújt a hó, nyáron elviselhetetlen meleget árasztott. A padlástér így alkalmatlanabb

lett a füstölt hús, szalonna, termények tárolására. Az egyszerűbb, könnyebb cseréptető ennek ellenére fokozatosan terjedt, de véglegesen a mai napig se tudta teljes mértékben kiszorítani a nádtetőt.

A vidéken, így Sárándon is megtalálható volt a bádogtető is, ezeket főként a XX. szd. első felében készítették, elsősorban módos gazda, iparos és kereskedők házaiban. Ebben az időben a templomok zsindelyét is többnyire bádogtető váltotta fel. A bádogtetőt vörösre, vagy zöldre festették. Csak a legújabb időkben kezdett terjedni a horganyzott lemez. Ugyancsak a jó mód kifejezője volt a palatető is, főként a két világháború között. A bádog- és a palatető tökéletesebben zárt, mint a cserép, de a hőmérsékleti ingadozásokra éppúgy érzékeny volt.

*Bádogtetők csak csekély számban maradtak fenn,
a fenti ábrán ezeket az épületeket láthatjuk.*

A hajdani porta:

A régi portának három funkcionális övezetét lehetett megkülönböztetni:

- lakóház övezet (lakóház, sütőház, magtár, istálló, ólak),
- szérűskert vagy szénáskert,
- konyhakert.

Az **épületek rendje** a XVIII. szd. végére úgy alakult, hogy az utcafrontra került a lakóház, melyet 2-3 m-es kiskert választott el az utcai kerítéstől. A többi épület a társadalmi helyzettől függően illeszkedett a lakóházhoz. Szegényebbeknél egy sorban (ház – verem – tyúkól – disznóól – istálló), módosabbaknál az épületek két sorban helyezkedtek el (ház – kút – istálló, velük szemben magtár – sütőház – szekérszín – disznóól, kukoricagóré).

A kukoricagórék sok helyen az utcafrontra kerültek.

Ól, istálló és lakóház

Sáránd, Ady E. utca egykori épületei

Előfordult olyan is, hogy a lakóházzal merőlegesen, háttal az utcára egy kisebb méretű házat építettek, mely két részből állt, az egyik fele állatok befogadására volt alkalmas.

←

A lakóházzal merőlegesen, háttal az utcára néző kisebb méretű házak építése („katonaóli”) az egykori katonaházak emlékét őrzik (a szomszédos Derecske például katonai beszállásolási központ volt).

A XVIII. szd.-ban kikristályosodott telekrendszer falunként nagyjából egységes települési képet eredményezett, attól függetlenül, hogy mindig akadtak típustól eltérő porták.

Amikor megszűntek a szérűskertek jelentős változás következett be az udvar szerkezetében. Nagyobb gazdák a szérűskertet meghagyták szénás kertnek, mások a baromfiudvart növelték vele.

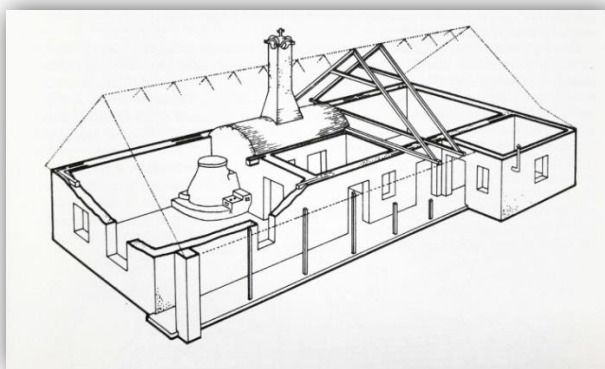
A szabad kémények lebetonozásával megszűnt a konyhában való főzés, ezért – főként a XX. szd.-ban – rohamosan terjedtek a **nyári konyhák**.

A falu képét végül a települések kiszélesedése változtatta meg. A XIX. szd. első fele óta mind több helyen osztottak új telkeket, szabályos és egyenlő nagyságú portákkal, kimért utcákkal. A XX. szd. második felében döntő átalakuláson ment át elsősorban maga a porta. A portákon már jobban elkülönül egymástól a lakó- és a gazdasági övezet. A lakóházakat kerítésekkel lezárt virágos, díszkert csoport veszi körül. Szembetűnően leszűkül a gazdasági övezet, ezzel szemben növekszik a gazdaságilag hasznosítható kert. Megnő az emberek esztétikai igénye. A módosság kifejezője már sokkal inkább a ház és környéke. (Régebben inkább a gazdasági épületeken lehetett lemérni egy porta rangját.)

A hagyományos népi lakóház szerkezete:

A lakóházak alaprajzi elrendezésében azonos elvek érvényesültek az egész Alföldön. A típusokat inkább társadalmi, mint táji hatások határozták meg:

A nyomort jelző putriház és az egyszatútú ház a vidékre nem volt jellemző. A kétszatútú, tornác nélküli ház ritkábban, **a háromszatútú ház** viszont sűrűbben fordult elő. A vidék általános háztípusa tehát a háromszatútú ház volt, melynek középső részét konyhának, két végét pedig szobának („kis ház”, „nagy ház”) használták. Gyakori volt a házzal egybeépített, de külön bejáratú kamra.

Jellegzetes alföldi ház

Nagygazda portákon a kamra két részre tagolódott, a nagyobb részben gabona tárolására alkalmas magtárat, a kisebb részben szalonnás kamrát alakítottak ki. A gazda házakat (a falu dombosabb részein) alapincézték. A pince lejárata a tornácról nyílt.

A házak természetes bővítménye volt a **tornác**, mely lényegében az alaprajzot is befolyásolta. A két- és háromszatútú házakat a XIX. szd. eleje óta csak ritkán építették tornác nélkül, bár a szegényebb falurészekeken még ma is elég sok tornác nélküli házat láthatunk.

A tornác kialakítása igen változatos volt, így a tornác a lakóházak elsőrendű stílusmeghatározója. Tájunkon csak az első tornácot ismerték, a végtornác nem volt jellemző.

A tornácok legfőbb típusai a következők:

- a ház elején végighúzódnó ámbitus nélküli nyílt tornác,
- egyik, másik, vagy mindkét végén lezárt ámbitus nélküli tornác,
- ámbitusos, vagy könyöklős, lényegében zárt tornác (az ámbitus, ami készülhetett deszkából, földből, vályogból, újabban téglából, kb. 100cm magas volt és deszkakönyöklő védte)
- fél tornác (mikor a tornác csak a az egyik szoba és a konyha hosszúságáig tart, a másik szoba fala egészen az ámbitus vonaláig kijön)
- szűkített tornác (amikor csak a konyha előtti teret hagyják meg tornácnak)
- lopott tornác (mikor nem hagynak külön tornácot, de a konyha első falát valamivel beljebb építik, így 120-150 cm-es kis belépőt nyernek)

A tornácok változatosságát az **oszloprendszer** is kifejezi. Szegényebb, egyszerű házakra az egyszerű, szögletesre faragott sima fenyőfa oszlopok voltak a jellemzők, melynek alsó vége egy erős, rendszerint keményfa talpgerendába, felső vége pedig a ház eresze alatt végigfutó folyó gerendába csatlakozott. Gyakoriak voltak a hengeresre faragott oszlopok is. A fa

oszlopok felső végéhez gyakran különböző merevítőket csapoltak, mely az oszlopnak T-alakot adott. Gyakori volt az oszlopok felső oldalába csatlakoztatott két ferde merevítő, melyet szarkaláb oszlopnak is neveztek.

A díszesre faragott fa oszlopok a vidékre nem voltak jellemzőek.

A módosabb házak jelképei a „kűlábak” voltak. A kűlábakat a múlt században rendszerint kerekre faragták, alsó részüket néha szögletesre hagyták. Mindinkább a szögletes oszlopok terjedtek el, különösen az 1930-as években feltűnően szép, olykor bolthajtásos összekötőkkel ellátott téglaszloprend is megtalálható volt.

Sáránd, Ady E. utca egykori szögletes oszlopos zárt, ámbitusos féltornácos, tűzfalas lakóháza, elől félcsapott nádtetővel (ma már nem áll)

A házak másik igen fontos stílusmeghatározója a **tűzfal** volt. A legrégebbi típusú nádfedeles házak többnyire elől- hátul csapott tetővel, tűzfal nélkül készültek, majd őket követte az elől félcsapott, hátul teljesen csapott tetejű ház, melynek elején már megjelent a tűzfal. Ezek a tűzfalak legtöbbször fehérre meszelt vesszőpaticsból, vagy deszkából készültek. A tűzfalat két szellőzőlyukkal alakították ki a padlástér szellőztetése végett, melynek szegélyét különböző sárból formált díszítés alkotta. A díszítések a módosabb házakon gazdagabbak voltak, de sohasem töltötték be az egész tűzfalat, legfeljebb csak tagolták azt. A tűzfal körül a nádtető szélét több helyen cifrázott deszka-szegély vette körül.

Sáránd, Ady E. utca egykori utcaképe

Később feltűntek a teljes (háromszög alakú) tűzfalak, melyek eleinte deszkából készültek. A nádtető szegélyét egész tűzfal esetén deszkaborítás tartotta. A XIX. század végétől módosabb portákon a tűzfalakat már rendszerint téglából építették. A háromszög alakú téglafűzfal szegélyét lépcsősen rakták fel. Ma ezekből a házakból többet is találhatunk Sárándon.

A XX. szd. első harmadában kezdett divatba jönni a barokkosan lekerekített téglafűzfal. Az 1930-as években több korábban egyszerű háromszög, vagy félcsapott tűzfalat átalakítottak lekerekített formára. Az ilyen barokkos tűzfal nem illeszkedett a tető síkjához, ezért horganylemezzel vagy cementes malterrel védték az időjárás viszontagságaitól. A téglafűzfal felületét általában nem díszítették, csak a szellőzőlyukak környékén alkalmaztak kidomborodó malteres díszítést. Ennek a típusnak az emlékét ma Sárándon már csak egyetlen épület őrzi, a Nagy utca 55. sz. alatti lakóház.

Ezen a vidéken a szarufás **tetőszerkezet** uralkodott. A szelemenese tető csak igen ritkán, főként gazdasági épületeken fordult elő.

Az **ajtókat, ablakokat** már a XVIII. szd.-ban is asztalosok készítették. Meglévő példányaik olykor magas művészi színvonalú asztalos munkáról árulkodnak. A XIX. szd. második felében általános volt a kifele-befele nyitható két-két szárnyból álló üvegezett ablak, melyet kívülről deszka zsalu biztosított (zsallugáteres ablak). Ez azonban csak a módosabb portákra volt jellemző. Gyakori volt az egyrészes ablak, melyen sokszor sajnos átfűjt a szél. Emiatt igyekeztek minél kisebb ablakokat készíteni.

Nagy utca 72.

Nagy utca 62.

Nagy utca 55.

A **nyári konyha** tipikus legújabb kori építmény, mely a szabad tűzhelyek megszűnésével hozható kapcsolatba. Zömmel a két világháború között terjedtek el. Az első nyári konyhák a sütőházakból alakulhattak ki. Ez volt az a hely ahol a disznótoros nyersanyagokat sütötték ki, ahol lekvárt főztek, vagy ahol télen a sertések eledeleit készítették elő. A nyári konyhák kisméretű épületei az utcáfrontra kerültek a lakóépületekkel szembe.

A **kapuk kerítések** kiképzéseinél a régi XVIII-XIX. szd.-i hagyományok itt is a faépítkezésre utalnak, mivel ezek régen kizárólagosan deszkából készültek. Az utcai frontra ebben az időben hatalmas kapubálványokat faragtak, külön nagykapunak, külön kiskapunak. A deszkakerítések lényeges részei – ma is sok szép látható belőlük – a fedeles kiskapuk. A két kapufélfát szép, egyszerű faragások díszítik. A fedél tetején nem egy esetben deszkából kifűrészelt kígyót, és madarat formázó díszeket találhatunk.

Gazdaportákon már a XIX. szd. első felében is főként az utcai frontra készítettek un. kőkerítéseket. A XX. szd.-ban az igazi rangot már a vaskerítés és a vaskapu jelentette. Ilyen esetben maguk a tartó oszlopok téglából készültek, melyet fehérre meszeltek. Ebben az időben magukból a kerítésekből kiolvasható volt a falvak társadalmi differenciálódása. Az 1950-es években tűnt fel a betonkerítés, melyet vasráccsal kombinálva építettek.

Példák a máig fennmaradt hagyományos kapuzatokból

Gazdasági épületek:

Istálló-ól: stílusa, anyaga, tetőszerkezete a lakóházhoz hasonlított. Elengedhetetlen tartozéka volt a „lú-jászol”, és a „vacok”.

Disznóól: legrégebbi formája ezen a tájon az ún. hidas épületkategóriába esett, mely fa vázból, talpakra helyezett deszka építmény volt. A legkisebb ól két, a legnagyobb négy-öt helyiségből, kutricából állt. Az eredeti ólakat azóta többször átépítették, de vázszerkezetük ma is megfigyelhető. Az ólak elé fedetlen, vagy fedett kifutókat is csináltak.

Jellegzetes épületei voltak a tájnak a **juhhodályok**. Tipikusabbak voltak a **juh-ólak**, juh-színek, 30-50 db birka befogadására alkalmas épületek, melyek rendszerint az udvar végében, valahol a gazdasági épületek sorában kaptak helyet.

A **tyúkól**, baromfiól egyszerű egy-kétosztatú, alacsony épület volt, mely deszkából vagy vályogból, néha paticsból készült. Egyetemes stílusa nem alakult ki.

Hajdani gazdasági épületek

Szelemenágasos tetejű ól

Ól, istálló és lakóház

A **magtár:** kizárólag tehetősebb gazda portákon volt megtalálható. Legrégebbi mai példányai a XIX. szd. első felében épültek. A 8-12 m hosszú, 5-6 m széles, néha több részből álló épületek faluként meglehetősen azonos képet mutatnak. Fontos jellemzőjük, hogy téglából épültek, és cseréppel, bádoggal, vagy palával fedettek. Belsejüket legalább két részre tagolták, egyik a gabonás, másik a lisztes, vagy szalonnás kamara. A magtár legújabb kori építmény. A gabonátárolás ősi építménye a 2-3 m mély kerek vermek voltak (bal oldali képen). Ezeket olyan helyekre ásták, ahol a talaj kellő kötöttségű volt, és ahol a talajvíz mélyebben állt.

Tipikus kukoricatároló építmény a **góré**. A XVIII. szd.i iratokban még neve nem lelhető fel, valószínű, hogy a XIX. szd. első felében terjedhetett el. Amikor még kevés volt a kukorica vetésterülete, azt a padlásra helyezték el, amikor viszont megnőtt a vetésterület, nőtt a tárolandó mennyiség is, így az már nem fért el a padlásra, különálló tárolókat építettek, melyeket kukoricatároló góréknak hívtak.

Ezek eleinte oszlopok közé fogott vesszőkasok voltak. A góré fa vázát 80-100 cm magas fa cölöpökre építették, hogy alatta a férgek el nem szaporodhassanak. A két világháború között terjedt el a kőlabas góré, és az udvar közepéről kikerültek az utcafrontra. Az utcafronton a kerítés elemét képezték, egybeépültek azzal. Fokozatos fejlődéssel ólas górékká váltak. A kőlabas górék alsó részét minden esetben elkerítették, és itt a baromfi, néha disznó részére alakítottak ki férőhelyet. Az ól részét téglából építették, majd felépítményét fából készítették. A górék tetejét néha náddal, gyakrabban cseréppel fedték.

Ez egyrészt pótolta a kerítést, másrészt jó, száraz lábat adott a tárolónak. Az alul lévő ólak megakadályozták a rágcsálók elszaporodását, mert az élő állatok zavarták őket. Jellegzetes, esztétikus építmények, melyek a mai napig fellelhetők.

Hajdani sárándi épület (régi Lenin utca 30.) az utcafrontra helyezett kukoricagóréval (már nem áll)

Példák a kőlábas kukoricagórék mai fennmaradt példányai közül

Ez a táj **csűrnélküli** alföldi településtípusba tartozik.

A **szénatárolók** akkor kezdtek elterjedni, amikor kéttelkűség megszűnt és a gazdasági udvar is a beltelek része lett. A telken mindig tartottak néhány számos állatot és ezeknek az ellátására feltétlenül szükség volt szénát tartani a portán. Mivel a hó és eső nem tett jót a boglyázásnak, a széna tárolására magas falúakban álló oldal nélküli fedett építményeket létesítettek. A fejlődés későbbi szakaszán a szénatároló oldalakat kapott, a széna pedig a földről magasabbra került, egy emelvényre, alul így helyet kaphattak a baromfik.

Ezen a tájon a **pince** a mai napig sem számít általános dolognak. A bihari síkságon inkább a lakóépületeket pincézték alá. A téglával bélelt pince igen drága építménynek számított, és csak ott lehetett építeni, ahol a talajvíz alacsonyabban volt. Egy nagyobb méretű pince megépítése sokszor többbe került, mint maga a lakóház. A pince előnye volt, hogy a parasztporla legegyszerűsebben temperált helyisége volt. Nyáron hűvöst tartott, télen sohasem érte el a fagypontot. Ahol volt, ott tárolták a bort, a zöldségfélét, a burgonyát, és a gyümölcsöt.

A porta elengedhetetlen kelléke a **kút** volt, ezen táj szinte kizárólagos kútformája a **gémeskút**. A két világháború között más tájakról érkezők kezdtek először kerek kutakat építeni, mely lassan kezdett elterjedni. Nem sokkal később megjelentek a szivattyús kutak is, legelőkön pedig az ún. zuhatag (kanalas) kutak. Ezek azonban a napjainkig nem tudták kiszorítani a gémeskutakat.

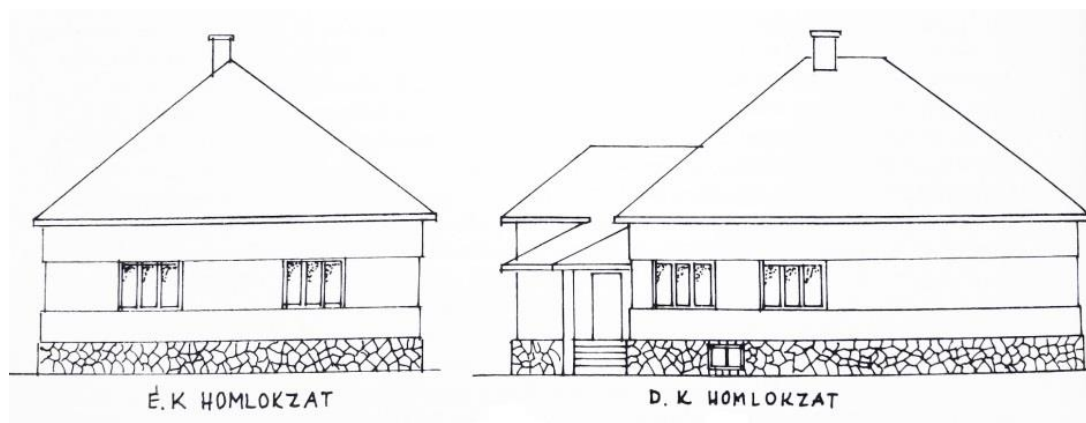
A hagyományos népi lakóházak átalakulása

A vályogházak átalakításának van egy bizonyos rendje, egymásutániséga. Elsőnek a hagyományos tüzelőberendezést távolították el, helyette falbarakós sparhetet, vagy korszerűbb tüzelőhelyet használtak. A következő lépés volt általában a konyha (pítvar) lekövezése. Ezt követte az ajtók és még inkább az ablakok kicserélése korszerűbbre, nagyobbakra. Majd a tetőzet átépítése következett, a nádtetőt cserépre, ritkábban palára, bádogra váltották. A tornácokat sok helyen beüvegezték, beépítették, sőt néhány esetben bővítményeket is építettek hozzá.

A tiszta téglalapítkezés nem terjedt el, csak napjainkban. A téglát régebben alapozáshoz, lábazatépítéshez, tűzfalépítéshez, tornácoszlop építéshez, kapukészítéshez, illetve néhány középület építéséhez használták. A **téglaházak** későbbi építése együtt járt a korábbi formák egyértelmű elvetésével. A hagyományos hosszú vagy egyenes ház helyett, amit minden esetben nyeregtes fedett, az 50-es évek végén, a hatvanas évek elején a négyzet alaprajzú, tornác nélküli, sátoztetős háztípus terjedt el, megdöbbsentő egyöntetűségben.

Ebben az egyöntetűségben már nem mutatkoztak meg a különböző tájak sajátosságai, a különböző termelési tényezők hatásai, annál inkább az egészségügyi, kényelmi igények. Ez a sátoztetős kockaház típusa futótűzként terjedt el az egész országban, építése össznépi mozgalommá vált. Tíz-tizenöt éves divatja, építésének lendülete a magas lábazattal kiemelkedő, majd alapincézett, vagy az emeletes formával kifulladt.

Ezek az épületek léptékükben, formájukban, részleteikben is másak, mint elődeik. Az alaprajzuk teljesen eltér a hagyományos magyar lakóház alaprajzától. Rendszerint az udvari bejáraton és az előszobán keresztül lehet eljutni az utca felé néző két szobába. Az előszoba másik oldalán, az udvari fronton van a konyha, a fürdőszoba és a kamra.

A sátoztetős, egyforma kockaházak megbontották az akkori tipikus magyar faluképet. Sok helyen új utcákat hoztak létre, gyakran komplett településrészeket, amelyek néhány év alatt be is épültek, természetesen egytől egyig sátoztetős kockaházzal. Jellemző volt a hagyományos hosszúház lebontásával a régi telken új kockaházat építeni, mely az utcakép megbomlását eredményezte.

Sárándi példa

*Kockaházakkal épült utca
(Debreceni utca)*

*Kockaház a hagyományos hosszúházak
között (Rákóczi F. utca)*

A sátoztetős kockaházak létrejöttét több tényező együttesen idézte elő. Építését az urbanizáció, a tömeges építési láz „családi ház eszme”, és a megváltozott életmód mind elősegítette.

A kockaház mai megítélése igen negatív, mostoha tömegjelenségnek számít. Többen azt tartják, hogy a sátoztetős kockaház a „vidéki panel”, vagyis a tömeglakás-építés kisvárosi, falusi változata.

Sokan azt tartják a legnagyobb gondnak, hogy a családi ház eszméje a városhoz, nem pedig a faluhoz köthető: a családi ház nem azonos a vidéki (kertes) parasztházzal, kialakulásuk és eredeti rendeltetésük is különböző. A vidéki ház története az ismertebb: visszavezethető népi építészetünk egészen ősi formáihoz, és a gyakorlatilag keveset változó falusi életmódot egészen a huszadik század közepéig ki tudta szolgálni. A családi ház ellenben a városi társadalomban jött létre, gyökerei az angol kertváros-mozgalomban, illetve a villaépítészetben keresendők: ezek nem kötődnek a falusi életmódhoz, a kert nem munka-, hanem pihenőterület, ahol némi konyhakerti zöldséget és gyümölcsfát leszámítva nincs termelés, nyírt gyeppel meg fákból készült kerti kiülő annál inkább.

Persze a változásokat az is előrevetítette, hogy faluhelyen megváltozott az életmód. A változási folyamatok azt mutatják, hogy sok városi költözött ki a környező falvakba, illetve már az eredendően falusi népesség sem úgy él, mint régen: a városba jár dolgozni, otthon pihenni szeretne. Már nem a mezőgazdasági termelés az első számú megélhetési forrás, legalábbis nem úgy, mint régen. Kevésbé van szükség a nagy telkekre, és a sokféle gazdasági épületre. Néhány önellátó háztáji gazdálkodásra kevesebb számú, kisebb méretű gazdasági épület is elegendő.

A további fejlődési hullámnak a kockaház is áldozatul esett. A hetvenes évektől fokozatosan a túlméretezett tömegű, hatalmas méretű családi házak vették át a kockaházak szerepét, s váltak a jólét szimbólumává.

Mikor a nagyméretű házak építésének korszaka lejárt, helyettük jöttek az újabb divatú, nagy tömegtagoltságú, más országok hagyományait követő családi házak. Ezek az épületek már inkább földszintesek és alaprajzukat tekintve szétterülő kialakításúak.

A régi, hagyományos népi épületek eltűnésével egy hosszú építési korszak hagyományai, formái, arányai, nemzedékek hosszú sora által kialakított, formált esztétikuma mehet feledésbe. Sok közülük népünk életének jobb megismerése, valamint mába nyúló múltjának lehető legteljesebb megmutatása végett megőrzésre méltó. Már csak azért is, hogy a bennük megnyilvánuló formák, arányok, gyakorlati megoldások megihlessék építészeinket és munkájukat befolyásolják. Szükséges, hogy építészetünk a népi építkezésből újuljon meg, hogy fejlődésében a saját környezetéből, az itteni adottságokból merítsen, a már meglévő esztétikumból induljon ki.

1.3.3. A településszerkezet karaktere, térszerkezete

Sáránd történelmi településszerkezete rostos szerkezetű, a soros beépítésű falvak közé tartozik. A településmagban a telkek nagyméretűek, és sorban egymás után a fő utcára a Nagy utcára fűződnek fel.

A lakótelkek a múltban mezőgazdasági jellegű gazdálkodási célokat szolgálták, így nagyságuk és hosszukás formájuk alkalmazkodott a határhasználat módjához, a faluszerkezethez és a telekhasználat rendjéhez. A telekhasználati rendet meghatározta az állattartás, a terménytárolás és feldolgozás egy helyen való végzése.

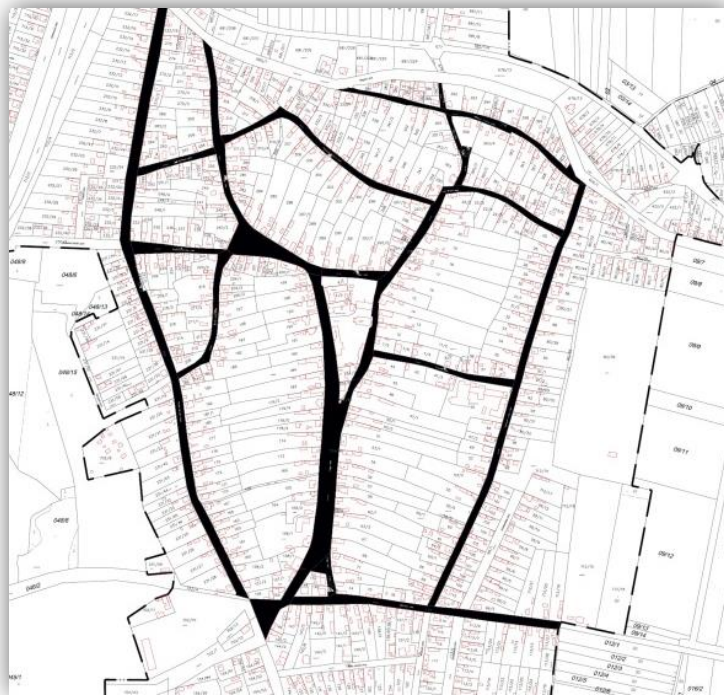
A telkek valójában csak a rajtuk álló épületekkel együttesen képviselik a települési szövet építőelemét. Az épületeknek a telekhatárhoz, valamint az utcához és a szomszéd épületekhez való viszonya a tradicionális települési szövetek egyik legfontosabb tényezője, amit beépítési módnak is nevezünk. Sáránd hagyományos hosszú telkein csakis oldalhatáron álló beépítés jöhetett létre. A belső településmagban a telken belül az épületek zárt sorban, helyenként lazán sorakoznak fel az északi telekhatár mentén, általában úgy, hogy a fő (lakó) épületet a különféle gazdasági épületek sora követi. Jellemző sajátosság a (kétsoros beépítés) főépülettel szemben létesített nyári konyha és az utcafrontra helyezett kukoricagóré, melyet kőkerítés és díszes kapu köt össze a főépülettel. A lakóépületek hol a telekhatárra közvetlenül, hol 1-2 méteres előkerttel épültek. Az épületek északi telekhatár mentén történő elhelyezése lehetővé tette a lakóházak jó benapozási feltételeit, hogy déli homlokzattal nézhessenek az udvar felé.

A településközpont telekosztása az utcára merőleges rendszerű, kivéve az Ady E. utcát, ahol egy részen ettől eltérő telekosztással találkozhatunk, ami jellegzetes fűrészfogas beépítést hozott létre.

A kor előrehaladtával a telkek méretei lecsökkentek, ezáltal beépítési intenzitásuk növekedett. A fejlődéssel sok nagy telket megosztottak, új utcanyitással tördelték.

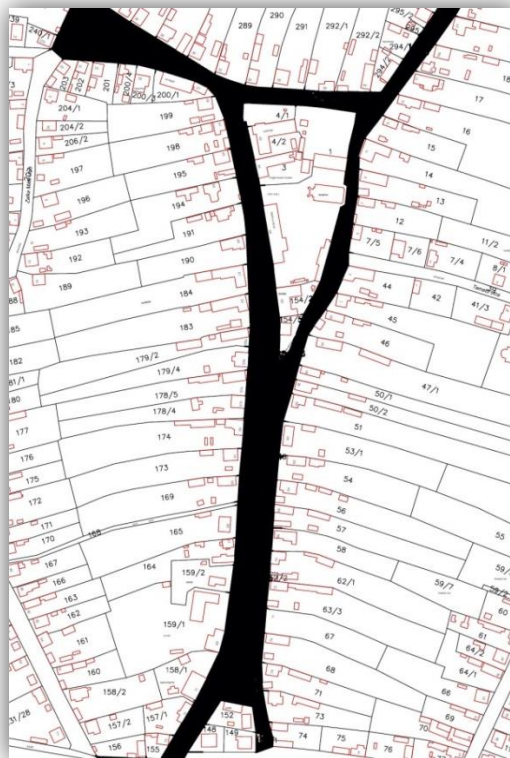
Új párhuzamos utca létesítésével az érintett telekvégeket először kisajátították, összevonták, majd újraosztották. Ez a folyamat a telekvégeken érhető tetten, amik a folyamat mikéntjéről árulkodnak.

A település növekedése, az utcák kialakulása egy ideig követte a kialakult településmag utcarendszerét, így jött létre a rostos szerkezet, majd egy idő után az új telkek osztása, az új utcanyitások mind szabályosabb formát öltöttek. Ez megfigyelhető a település újonnan bővült nyúlványain, a déli településrészen és a vasúton túli területek esetében. Itt már az utcák kialakítása egymással párhuzamosan, és merőlegesen fut sakktábla szerűen. A telkek a szabályos tömbökben közel hasonló méretekkal sorakoznak egymás mögött.

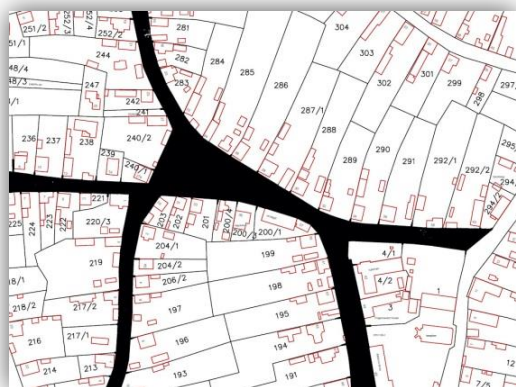

A településközpont és nőtt részeinek rostos szerkezete

A településre, főleg a régebben kialakult településszerkezetre a szűk utcák a jellemzőek, kivételt képez ez alól a Nagy utca. A Nagy utca Sáránd fő utcája, mely a településközpont gerincét alkotja, erre az utcára fűződnek fel Sáránd helyi intézményei. Jelentőségét az utca szélessége, térisménye is hangsúlyozza, a közepén haladó közlekedési területet széles zöldsáv szegélyezi. A település magjánál az utca Y alakban kettényílik helyet adva a fő (vallási, igazgatási és kulturális) intézményeknek. Kitélcésesedett végeiben zöldfelületi szigetek, közparkok, közterek foglalnak helyet.

Ilyen jellegzetes tölcéses kiteresedés a településközpont északi határánál található, a Nagy utca, Bocskai I. és Holló L. utcák találkozásánál. Ebben a teresedésben Sáránd fő közparkja a Petőfi park foglal helyet, emlékművel és kopjafával a közepén. Belső feltáró gyalogos útja a Nagy utca tengelyét követi, mely végül elvezet az emlékművekhez.

A másik jellegzetes kiterjedés a Nagy utca déli végén található, ahol az utca kettéválik. A teresedésben 1956-os emlékpark, köztér helyezkedik el.

A légifotó készítése óta a közpark köztérre változott, időközbeni felújítása során szép térburkolatot és igényes utcabútorokat kapott. Az emléket állító kopjafa mellé új emlékmű került, mely szintén az 1956-os forradalom és szabadságharc hősei előtt tiszteleg.

1956-os emlékpark

Háromszög alakú teresedés a Nagy utca – Olimpia utca – Petőfi S. utca által közrezárt terület, ahol az utcák sajátos szerkezettel nyílnak meg a közpark és a környező utcák irányába. Ez legjobban a légi felvételtől látható.

A park közepén egy hatalmas fa árnyékában fából faragott, vasszegekkel díszített Trianon- emlékmű található, melyet hasonló stílusú farönk padok szegélyeznek.

Trianon-emlékpark

1.4. ÉPÍTÉSZETI KARAKTERVIZSGÁLAT

1.4.1 Beépítés

A funkció és a magasság mellett a beépített területek aránya határozza meg egy terület karakterét. A beépítettség szorosan összefügg a rendeltetéssel, az építménymagassággal és a beépítési móddal is.

Sáránd épületállománya döntően lakó **funkciójű**, a településközpontban a Nagy utca-Ady E. utca által közrezárt háromszög alakú területen találhatunk csak tisztán intézményi funkciójű épületeket, egyébként a nagyobb intézmények, mint az iskola, óvoda, egészségház pontszerűen helyezkednek el, a lakóterületekkel keveredve.

A beépítési módot a telek és az építési hely viszonya határozza meg. A beépítési módok egységes rendszert alkotnak, és a szomszédok jogbiztonságának érdekében az elő-, oldal-, és hátsó kert méreteinek meghatározásával rögzítik az építési hely és a telek viszonyát.

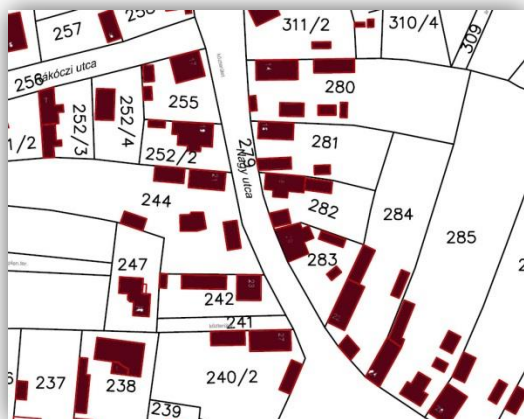
Sáránd tipikus beépítési módja az oldalhatáron álló beépítési mód. Ezt a fajta beépítési módot a gazdaságosság és az épületek bővíthetősége jellemzi. Itt az építési hely egyik építési határvonala a telek egyik oldalhatára. Kelet-nyugati hossz tengelyű telkeknél az épületek egységesen az északi határvonalhoz, észak-déli hossz tengelyű telkeknél viszont utcánként vagy a nyugati telekhatárhoz, vagy a keleti telekhatárhoz simulnak.

Azonos telekszélesség esetén a beépítés ritmusa azonos. A beépítés ritmusát az oldalkertbe épített melléképületek tördelik, sok helyen főleg a Nagy utca mentén kétsoros beépítést figyelhetünk meg. Ez a kétsoros beépítés lényege az, hogy a telken belül az eredeti „hosszúházzal” szemben egy másik épületsor is létesült. Ez a nyári konyhák építésével jött létre. Az utcakép sajátossága az épületek látszólagos megkettőződése, a második épületsor a szomszéd telek első épületsorához csatlakozik, köztük alig 20-30 cm-es hellyel. Szerves részük a díszes kapu, ami a két épületsávot köti össze. Az ilyen beépítés mezővárosias jelleget kölcsönöz az utcaképnek. Ez a kétsoros beépítés azonban csak pontszerűen jelenik meg, helyenként egy-egy hagyományos jellegzetességeket őrző épületnél. Teljes utcára, és a település egészét tekintve inkább az egysoros beépítés a jellemző.

Soros beépítés a Rákóczi F. utcán

Soros és kétsoros beépítés váltakozása a Nagy utcán

Az **építménymagasság**ot tekintve a történelmi településmag utcái egységesnek mondhatók, ahol az épületek egyöntetűen földszintesek. Egy-két épület esetében találhatunk csak eltérést, ezek azonban jelentősen eltérnek a környezetüktől, nem illeszkednek sem a hagyományos beépítéshez, sem az utcaképhez.

Olimpia utca

Kossuth utca

Nagy utca

Karakteridegen épületek (Ady E. utca)

A történelmi településmag két határoló utcája a Petőfi S. utca és a Rákóczi F. utca már változatos képet mutat. Földszintes és tetőteres, néhol emeletes épületek keverednek egymással. A földszintes épületeket legtöbbször még a régi hosszúházas épületek, vagy a kockaházak típusok alkotják, a régebbi földszintes házak fölé magasodó tetőtérrel ellátott, néhol emeletes épületek már újabb kori beépítés eredményei.

Petőfi S. utca

Kossuth L. utca

1.4.2. Az épületek karaktere

1.4.2.1. Hagyományőrző népi épületek, melyek teljesen vagy részben őrzik a vidékre jellemző építészeti sajátosságokat

A hagyományos sárándi népi épületek egyik stílusmeghatározója a tűzfal, más néven ormfal volt. A legrégebbi típusú nádfedezésű házak (melyet ma már Sárándon nem láthatunk) többnyire elől- hátul csapott tetővel, tűzfal nélkül készültek, majd őket követte az elől félcsapott, hátul teljesen csapott tetejű ház, melynek elején már megjelent a tűzfal. Ezek a tűzfalak legtöbbször fehérre meszelt vesszőpaticsból, vagy deszkából készültek. A tűzfalon két szellőzőlyuk volt, melynek szegélyét különböző sárból formált díszítés alkotta. A díszítések a módosabb házakon gazdagabbak voltak, de sohasem töltötték be az egész tűzfalat, legfeljebb csak tagolták azt. A tűzfal körül a nádtető szélét több helyen cifrázott deszka-szegély vette körül. Később feltűntek a teljes háromszög alakú tűzfalak, melyek eleinte deszkából készültek. A XIX. század végétől módosabb portákon a tűzfalakat már rendszerint téglából építették. A háromszög alakú téglafal szegélyét lépcsősen rakták fel.

A mai megmaradt példányokon ezek a téglából rakott tűzfalak figyelhetőek meg, téglafal lépcsős szegéllyel. A tűzfal felületén általában csak a padlást szellőztető lyukak adtak módot nagyon egyszerű, természetes díszítésre.

Tűzfalas házakon stílusmeghatározó jellegűek a padlásszellőző nyílások, melyek lehetnek kerek formájú, vagy szegletes lyukak. Ezek a kis nyílások a hozzájuk tartozó díszítéssel az ablakoknak kicsinyített tükörképei, s ezekkel együtt a házaknak mintegy életet jelképező szemei.

- Hosszúházas, véghomlokzatos épületek:
 - Oromfalas (tűzfalas) kialakítású nyeregtetős változatok

- Csonka kontyolt nyeregtetős változatok

- Kúriaszerű, íves barokkos oromzatú épület

A XX. szd. első harmadában kezdett divatba jönni a barokkosan lekerekített téglafal. Az 1930-as években több korábban egyszerű háromszög, vagy félcsapott tűzfalat átalakítottak lekerekített formára. Sárádon ezt az épülettípust már csak egyetlen épület képviseli, a Nagy utcán található kúriaszerű ház.

A hagyományos sárándi népi épületek általában háromosztatú hosszúházas épületek.

A hagyományos épületek **másik stílusmeghatározó eleme a tornác**. Sáránd megmaradt hagyományos népi épületei közül szinte mind tornácos háromosztatú ház. A tornácos épületek sok fajtáját különböztethetjük meg, de Sárándon csak két típus található meg. Az egyik a féltornácos épület, a másik a szűkített tornácos épület, de az utóbbiból is már csak egy példány maradt (Holló L. u. 3.).

Sárándon szinte csak ámbitusos féltornácos változatú épületeket találunk, ahol a tornác csak az egyik szoba és a konyha hosszúságáig tart, a másik szoba fala egészen az ámbitus vonaláig kijön. A Sárándon fennmaradt tornácos épületek általában zárt tornácúak, az első végfal, mely az utcai homlokzatot adja, a tornác le van falazva, a másik végfal a szobához csatlakozik. A homlokzati oldalon a lefalazásnál sok esetben vakablakot találunk díszítésképpen.

- Zárt féltornácos változatok vakablakkal:

Nagy utca 72.

Nagy utca 62.

- Egyik oldalon nyílással áttört féltornácos típus:

Nagy utca 14.

- Szűkített tornácos változat:

A szűkített tornác esetében csak a konyha előtti teret hagyják meg tornácnak. Sárándon eredeti valójában szűkített tornácos változat csak egy helyen maradt fenn, a Holló L. utca 3. sz. alatti épületen:

A tornácos házak közül sokat átalakítottak, tornácukat beüvegezték, esetleg befalazták. Ezek közül születtek szép, díszes megoldások, melyeket az alábbi minták mutatnak:

Sok tornácos épület átalakítása viszont nem volt ilyen szerencsés. Az átalakítások hatására jellegüket, karakterüket elvesztették. Ezeket későbbi pontban gyűjtöttük csokorba.

- Hajlított házas, oldalhomlokzatos épületek:

Ezeket a háztípusokat a népi eklektika jellemzi. Fő jellemvonásuk az, hogy nem hosszú, egyenes házak már, hanem „L” alaprajzúak. Már nem vég, hanem inkább oldalhomlokzatosak. Tetőszerkezetük általában az utcai homlokzaton utcával párhuzamos kontyolt, vagy oromfalas nyeregtető, ami minden esetben fedélszékes. Sajátosságuk az is, hogy közvetlenül a telekhatárra építették őket. Az ilyen épületek már alapincézettek, és feltöltöttek, melyekbe három-öt lépcsőn lehet feljutni.

Leginkább az ebbe a csoportba tartozó házak építésén lehetett tapasztalni a környező nagyvárosok, esetünkben Debrecen építkezésének hatását. Az eklektikus háznakál tornác helyett üvegezett verandát vagy erkély-terasz szerűen kiszélesített ámbitust találunk.

1.4.2.2. Karakterüket vesztett, jelentősen átalakított hagyományos épületek

Ebbe a típusba tartozó épületek jellegzetes tornácukat sok esetben elvesztették, beüvegezett közlekedők váltak belőlük, vagy befalazásukkal növelték a szobák méretét. Sok esetben az utcai oldalon a két kisebb ablakot kicserélték egy nagyobb, háromosztású, redőnyös ablakra.

Befalazott, beüvegezett átalakított tornácos lakóházak

1.4.2.3. Sátortetős kockaházak épületek

A kockaházak típusa egyértelműen a változások eredménye. A kényelmesebb élet vágya hozta létre ezt a háztípust.

Ez a típus a hosszúházak épületektől eltérően megvalósította azt az igényt, hogy legyen két szoba egymás mellett az utcai oldalon, emellett kielégítette a természetes komfortigényeket is. Típusa futótűzként terjedt el az egész országban, építése össznépi mozgalommá vált. Megtagadta a hagyományt, de a típusa nem vált hagyományossá. Tíz-tizenöt éves divatja, építésének lendülete a magas lábazattal kiemelkedő, majd alapincézett, vagy az emeletes formával kifulladás.

Ezek az épülettípusok a településen mindenhol megjelennek (még a hagyományos beépítést főként őrző településközpontban is), hol pontszerűen, egy-egy lebontott hagyományos lakóház helyén, hol új telekosztásokkal, utcanyitásokkal alakított új településrészek meghatározó beépítéseként.

1.4.2.4. A szocialista korszak hatalmas, többgenerációs családi házai

A sátoztetős, kockaházak típusa után új építkezésmód terjedt el, amely méreteivel igyekezett „többször-többször” emelkedni a szomszéd épületek fölé. Az építkezés a szocialista korszak tipikus „presztizs-fogyasztása” lett faluhelyen. Ebben a típusba tartoznak a több generációs házaknak épített tetőteres, emeletes épületek. Építésének idején divatba jött az erkély, lodzsa, bár funkcióját nem igen tudta betölteni. Ez a korszak eredményeként a földszintes házak fölé magasodó hatalmas épülettömeget hagyott maga után.

1.4.2.5. Rendszerváltás utáni új divatú, nagy tömegtagoltságú modern épületek

A nagyméretű házak építési hulláma után a 90-es évek elejétől újabb, nagy tömegtagoltságú, más országok hagyományait követő, díszítőelemekkel zsúfolt vagy ellenkezőleg, minimális formai kialakítású házak jöttek divatba. Építésük Sárándon is megkezdődött. Az új típusú családi házak Sárándon pontszerűen helyezkednek el, új telekosztások, új utcák építésükhöz nem létesültek, így kimondottan új családi házas övezet nem jött még létre. Az új típusú lakóépületek a Petőfi utcán, a Kossuth utcán és a Bagosi úton túli településrészen találhatóak.

1.4.2.6. Intézményi épületek

Sáránd intézményépületei az őket körülvevő lakókörnyezet léptékéhez igazodnak, földszintes épületek. Tetőidomaik (utcával párhuzamos kialakítású nyeregtető) egymáshoz illeszkednek, egységes utcaképet eredményezve. A földszintes épületek körében a Református templom hangsúlyosan ki tud emelkedni a környezetből, emelve a településközpont jelentőségét.

Egyedül az általános iskola tömeg-együttese emelkedik ki környezetből, de Temető utcai homlokzatát úgy alakították ki, hogy visszatükröződjön a hagyományos népi építéset oromfalas kialakítása. A homlokzat ritmikussága az utcaképhez illeszkedővé teszi a nagy épülettömeget.

1.4.2.7. Javaslatok, mintaértékű épületek

Fontos a hagyománytudatos fejlesztés lehetősége. A megőrizve alkotás minden művészet alapelve.

Sajnos zűrzavart okoz az építőanyagok óriási választékának tolakodó jelenléte. Falfesték több száz színnel, tucatnál több tetőfedőrendszer, homlokzatképző oszlopok, párkányok, báboskorlátok és „dísz tárgyak” kínálják magukat.

Az említett vegyes kép már kialakult. Az új településrészekben már nem lehet erőltetni a hagyományokat. A rendtartás a fontos, ami mindenkinek érdeke. A helyi építészeti hagyományok és az örökség fenntartása a mindenáron való újjátás helyett ott indokolt, ahol még létezik a hagyományos épületek kisebb-nagyobb együttese, ahol a helyi területi védelem eszközével értéket lehet felmutatni.

Azokon a helyeken, amik őrzik a hagyományos falu szerkezetét és házait, ott lehet és szükséges az állapot megőrzése. Ami nem zárja ki a házak korszerűsítését, akár bővítését, például a telek hátsó részében, esetleg új épületek emelését a hagyománytisztelő jegyében.

Különösen indokolt a hagyománytisztelő építészeti magatartás a történelmi településmagban, a kijelölt helyi értékvédelmi területen.

Ilyen helyen mérhetetlen építészeti bűn különös nagyságával, kirívó szín- és formavilágával, vagy akár „modern” lapos tetős, vagy éppen tornyos, erkélyes „korszerűséggel” megalkotott házat építeni.

A régi, még megmaradt istállókkal, magtárakkal, górékkal rendelkező jó állapotú parasztporták esetében, esetleg kis mértékben még fenntartott gazdálkodás helyein vétek nem visszaállítani a családi méretű mezőgazdálkodást. Ha a régi épületek némelyike alkalmatlan, korszerű eszközökkel vagy éppen hagyományosokkal pótolhatóak, helyreállíthatóak.

Az utcai homlokzaton célszerű a helyi formákhoz ragaszkodni. A divatos tetőfelépítmények, tornyok kerülendők. A sokféle kapható tetőcserép közül a hódfarkú, íves vágású formák hagyományosnak tekinthetők.

A homlokzatszínezés divatba jött, de az élénk, tömör színek rikítóak, településképp romboló hatásúak. Itt is törekedni kell a szolid megjelenésre, a településképhez illő színvilág megteremtésére.

Bármennyire divatosak is a műanyag ablakok, redőnyök és ajtók, hagyományos környezetben kirívóak. Hagyományfenntartó céllal csak a fa asztalos szerkezetek az ideálisak, felelevenítve a régi típusok formavilágát, osztásrendszerét, arányait.

Kő vagy kőnek látszó lemezek felragasztása hamisság látszatát kelti, különösen zavaróak, ha ablakkeretezésre használják. Alkalmazásuk kerülendő, helyettük inkább a természetes anyaghasználat uralkodjon.

Boltív és tornác kialakítása javasolt, a tájra jellemző hagyományos népi épületekből nyert ihlet alapján.

A homlokzatokon háromnál több anyagféleség kerülendő. Ugyanez vonatkozik a homlokzatok színezésére is: a háromnál több – sok.

Sárándon a szépen kialakított **hagyománytisztelő épületek mintaértékűek**. Remek például szolgálnak a település többi lakóépületének felújításához. Ilyen épület az Ady E. utca 17. sz. alatti lakóház, mely a hagyománytisztelőt jegyében újonnan megépített épület. Az épület kialakítása, kerítése és kapuzata a helyi népi építészetből merített ihletet, és a végeredmény egy településképhez illő, Sáránd települési arculatát javító megoldás lett. Az épületet az alábbi fotókon keresztül mutatjuk be:

Az épület tömege, tetőformája, természetes anyaghasználata, nyílásrendje, a nyílászárók kialakítása, színezése a hagyományos népi lakóházak emlékét idézi modern köntösben. Lakói nagyon szeretik otthonukat, ami bizonyítja, hogy egy hagyománytisztelő épület is élhető, esztétikus, és egyben modern környezetet tud biztosítani.

Az épület kapuzatának kialakítása is tükrözi a helyi sajátosságokat és értékeket. A nyers (festetlen) téglából rakott fedeles kiskapu fa kerítéselemekkel, és kovácsoltvas elemekkel díszített kapuzattal megidézi a településre oly jellemző hajdani kőlabas kapuzatokat.

A másik mintaértékű épület is a közelmúltban került felújításra. Ez egy helyreállított épület, melynek melléképülete is őrzi a múlt emlékeit. A Dávid-porta épületeiről van szó, mely a Nagy utca 72 sz. alatt helyezkedik el.

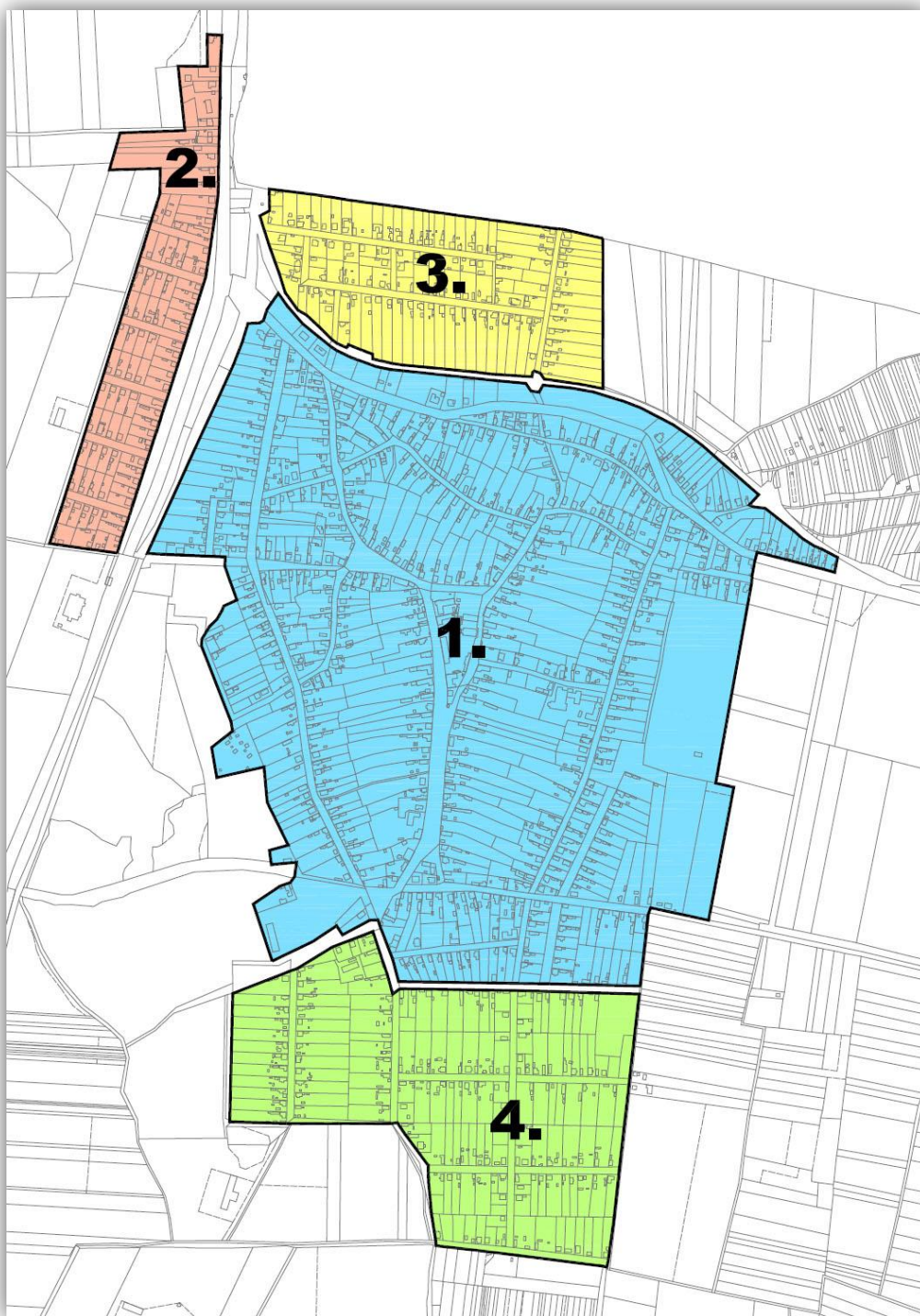
A tulajdonos itt is törekedett az épület hajdani állapotának visszaállítására, az értékmegőrzésre. A felújítás során az épület megőrizte hagyományos anyaghasználatát, formáit, kialakítását. Kivitelezése jó példaként szolgálhat a hagyományos népi épületek felújításához.

1.5. LEHATÁROLT TELEPÜLÉSRÉSZEK JELLEMZŐI

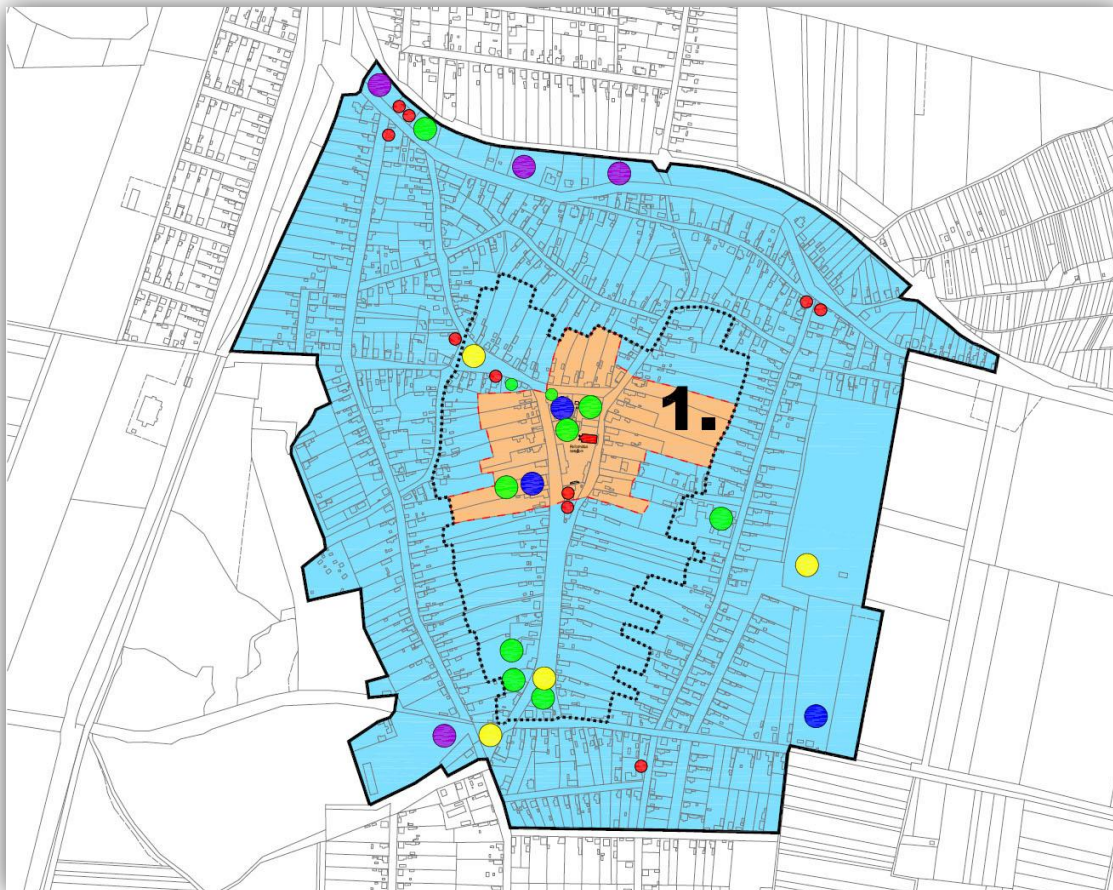
A település belterülete négy eltérő karakterű településrészre határozható le, melyek az alábbiak:

1.	Történelmi településmag, központi településrész	Történelmi településrész
2.	47. sz. főúton túli lakóterület - nyugati településrész	Új településrész
3.	Bagosi úttól északra fekvő terület - északi településrész	Átalakuló településrész
4.	A Rózsa utcától délre eső terület - déli településrész	Átalakuló településrész

1.5.1. A központi (történelmi) településrész jellemzése

A terület magában foglalja a település belterületének nagy részét. A lehatárolás alapja a történelmi településszerkezet és hozzá korban legközelebb álló nőtt utcái. A területet északon a vasútvonal területe, keleten a belterületi határ, délen a Rózsa utca, nyugaton szintén a belterületi határ határolja.

	TELEPÜLÉSRÉSZ HATÁRA és területe		GAZDASÁGI FUNKCIÓ Kereskedelem, szolgáltatás, vendéglátás		KÖZFUNKCIÓ Temető, közpark
	TELEPÜLÉSSZERKEZETI VÉDELEM HATÁRA		GAZDASÁGI FUNKCIÓ Gazdasági telephely		KÖZÖSSÉGI FUNKCIÓ Kultúra, szabadidő, sport, szórakozás
	MŰEMLEKI KÖRNYEZET Műemlék: Református templom		HUMÁN SZOLGÁLTATÓ FUNKCIÓ Közüntézmények, oktatási, humán ellátási intézmények		

A településrész nagyrészt lakó területfelhasználású, ezen belül jelennek meg az intézményi funkciók. Kereskedelmi szolgáltató gazdasági terület csak a Bagosi út mentén, az út túloldalán jelenik meg.

Ebben a településrészben található Sáránd összes intézménye. Ide koncentrálnak az alapfokú ellátást biztosító intézmények és a kereskedelmi, vendéglátó intézmények is.

Sáránd úthálózata és telekfelosztása már a katonai felméréseken is felismerhető.

Sáránd településszerkezete történelmi folyamatok eredményeként alakult ki, amelynek eredeti szerkezete megmaradt. A település mai meghatározó arculata a XIX.–XX. század idején alakult ki. Korabeli térképeket (I. és II. katonai felmérés) megfigyelve látható, hogy már az 1700-as években kirajzolódott a Bagosi út nyomvonala, mely a település északi határvonalát képezi, nyugatról a Petőfi S. utca, keletről a Kossuth L. utca nyomvonala határolja. Fellelhetőek a mai Nagy utca, Ady E. utca és a Rákóczi utca vonalai is.

I. katonai felmérés
térképe
1763-1787

II. katonai felmérés
térképe
1806-1869

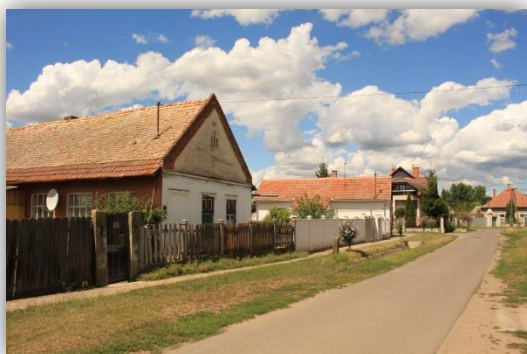
III. katonai felmérés
térképe
1869-1887

Erre a településrészre rostos és nőtt településszerkezet a jellemző, mely a szabálytalanul kanyargó utcákban, és az ehhez igazodó telekosztásokban kísérelhető nyomon. A településrész településmagjára, a Nagy utcára felfűződő településközpont a nagy telekméretű épületek jellemzők, míg körülötte közepes méretű telkek sorakoznak. A terület beépítése leginkább földszintes, néhol földszint + tetőteres, utcára merőleges elrendezésű épületekből áll, melyektől csak az intézményi épületek tömegformálása tér el.

A területen található Sárán településszerkezetét meghatározó, egyedi sajátosságokat hordozó épületállománya is, mely a helyi értéket képviselő épületekből, építményekből, valamint a Református műemlék templomból áll. A hatályos településrendezési terv ebben a településrészben határol le településszerkezeti védelmet, és védelemre érdemes utcaképet.

Nagy utca

Ady E. utca

Rákóczi F. utca

Ady E. utca

Kossuth L. utca

Petőfi S. utca

Holló L. utca

Kölcsey F. utca

1.5.2. A nyugati (új) településrész jellemzése

Ez a településrész Sáránd legújabb kialakult településrésze. Itt a hagyományos népi épületek nem jellemzőek.

Az **úthálózati kialakítása** egyenes vonalú, a fő közlekedési feltáró útját a Debreceni utca adja, az innen nyíló virág nevű utcák zsák jellegűek. Az áthaladó forgalomtól mentes zsák jellegű közök nyugodt lakókörnyezetet biztosítanak.

A településrész **beépítését** az 50-es évek végén, a hatvanas évek elején épített oldalhatáron álló földszintes kockaházak és a 70-es években épített nagyméretű szintes (földszint + tetőteres) családi házak jellemzik. Az építménymagasságok 4,5-6,0 között váltakoznak.

A **tömbök kialakítása** közel egyforma, melyet ebből adódóan szabályos, egyforma **telekméret**ek jellemeznek. Az épületek általában előkerttel rendelkeznek, egy-egy esetben jelentkezik csak eltérés.

A telkek az utcára merőlegesen helyezkednek el, és ÉK-DNy-i, ill. ÉNy-DK-i tájolásúak. A telkek tájolását nagyban meghatározza a Debreceni utca nyomvonalának iránya, mely a 47. sz. út nyomvonalához igazodik. Az ÉK-DNy-i irányú telkeknél az épületek a keleti oldalhatáron, míg az ÉNy-DK-i irányú telkeknél az épületek az északi oldalhatáron állnak. A terület teljes mértékben lakóterületi felhasználású, **lakó funkcióval**.

A Debreceni utca kockaházai

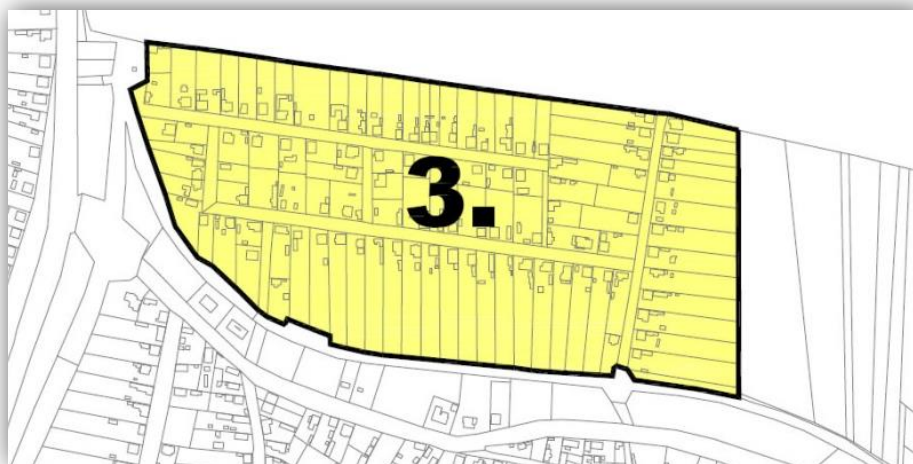

A zsák jellegű virág nevű utcák szintes (F+TT) családi házas beépítése

Hely védelemre érdemes épület a területen nem található, településszerkezeti nem védett.

1.5.3. Az északi (átalakuló) településrész jellemzése

A településrészt a településközponttól a 107-es sz. vasútvonal választja el. Területét délről a 107-es sz. vasútvonal, keletről a belterületi határ, északról az igazgatási határ, nyugatról szintén a 107-es sz. vasútvonal határolja. A terület két vasúti csomóponton keresztül közelíthető meg, a Pacsirta és a József A. utcán.

Ez a rész történelmileg Sáránd újabban beépített területei közé tartozik, tágabb környezetét vizsgálva egybeépült az észak felől szomszédos Mikepércs kertségi területével Bodóházával.

Az **úthálózati kialakítása** egyenes vonalú. A József Attila és az Alkotmány utca közötti tömb telekszerkezete is összevisszaságot mutat, pedig egymással két párhuzamos utca. Szűk átkötő utak, és azokból nyíló ingatlanok jellemzik.

A településrész **beépítettségére** igen változó képet mutat, a sátozott, vagy utcára merőleges gerincű nyeregvetős kockaházak épülettípusokon át, a legújabb épületekig, és a régebbi, utcára merőleges tetőgerincű hosszúházak típusokig minden megtalálható. Az **építménymagasságok** 4,5-6,0 között váltakoznak.

A József Attila utca déli részén kialakított ingatlanok **telekstruktúrája** a vasút kanyargós vonalát követi, egymáshoz hasonló telekméretekkal, kertekkel csatlakozva a vasúti területhez. Az Alkotmány utca északi oldalának telekosztása is rendezett képet mutat azonos mélységű telkekkel.

Hely védelemre érdemes épület a területen nem található, településszerkezeti nem védett.

A terület teljes mértékben lakóterületi felhasználású, **lakó funkcióval**.

József Attila utca utcaképe

1.5.4. A déli (átalakuló) településrész jellemzése

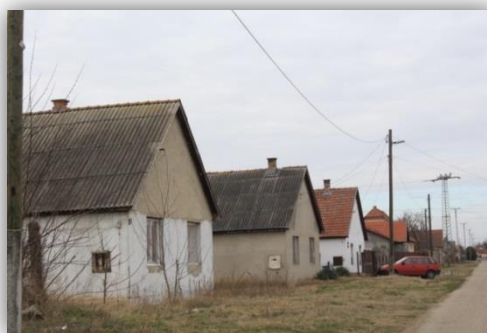
A területét délről a Hunyadi János utca, keletről a belterületi határ, északról a Rózsa utca, nyugatról pedig szintén a belterületi határ határolja.

Ez a rész történelmileg Sáránd újabban beépített területei közé tartozik, egymásra merőleges, szabályos úthálózattal kialakítva.

Az előző átalakuló településrésztől ez a terület annyiban tér el, hogy szegregációval érintett, területét szerényebb, földszintes kialakítású házak jellemzik és bizonyos utcában (Hunyadi és Dózsa Gy. utcákban) az épületek állaga romos, lepusztult állapotú.

Ezen a településrészen sok a nehéz anyagi körülmények között élők száma.

A déli szegregátum lakókörülményei és épületállománya:

Hunyadi utca

Dózsa Gy. utca

Az **úthálózati kialakítása** egyenes vonalú, a fő közlekedési feltáró útját a Kossuth utca adja, az innen nyíló utcák egy része zsák jellegű, mely oldalról nyitott tömböket eredményez. A nyitott lakótömbök a külterület felé nyílnak.

Az áthaladó forgalomtól mentes zsák jellegű közök nyugodt lakókörnyezetet biztosítanak.

A **tömbök kialakítása** közel egyforma, melyet ebből adódóan szabályos, téglalap alakú telekformák jellemeznek. Az épületek általában előkerttel rendelkeznek, egy-egy esetben jelentkezik csak eltérés.

A településrész **beépítettségét** jellemzően földszintes, oldalhatáron álló épületek jellemzik. Keveredve jelennek meg az átalakított hosszúházas régi épületek az újabb, kockaházazs épületekkel. Helyenként egy-egy magasabb családi ház emelkedik ki az utcaképből. Jellemző az utcára merőleges gerincű oromfalas nyeregtető és a sátoztetős megoldás is.

Arany J. utca és Petőfi S. utca déli vége

Bajcsy Zs. utca és Rózsa utca

1.6. VÉDETSÉGEK

1.6.1. A természeti környezet védendő értékei

1.6.1.1. Országos védelem alatt álló területek

- **Bihari-sík Tájvédelmi Körzet**

A Bihari-sík Tájvédelmi Körzet a Berettyó és a Sebes-Körös folyók vidékén 1998-ban létrehozott tájvédelmi körzet, mely számos kisebb-nagyobb területdarabon fekszik 33 Hajdú-Bihar megyei község közigazgatási területén szétszórva. Területe 2014 végén 17.141 hektár volt, természetvédelmi kezelője a Hortobágyi Nemzeti Park igazgatósága (HNPI).

A tájvédelmi körzet több egységből áll, köztük a Sárándi Szilas-legelővel.

A Bihari-sík tájvédelmi körzet is az utolsó, még többé-kevésbé természetes állapotú területek foltjainak hálózata, amelyeket mezőgazdasági területek választanak el egymástól. Ezek a védett területek jellemzően kisebb-nagyobb gyepfoltok, természetközeli állapotban megmaradt legelők, szikes, mezőgazdaságilag nehezen hasznosítható területek és alacsonyabb fekvésű nedves rétek, mocsárrétek. A védett területek hűen őrzik az Alföld valaha volt tájképének lenyomatát, és – igen gyakran a fokozottan védett, értékes fajoknak élőhelyet biztosítva.

"A védetté nyilvánítás célja a Körös-vidék részét képező sajátos természeti, táji és kulturális arculattal rendelkező kistáj értékeinek védelme. A terület földtani, hidrológiai értékei, az ősgyepek és az egykori természetes erdővegetáció maradványai változatos fajösszetételű állat- és növényvilág fennmaradását tették lehetővé. Különösen értékes a terület nemzetközi jelentőségű tűzokáallománya. A tájegység régészeti, kultúrtörténeti és néprajzi értékei ugyancsak megőrzésre és védelemre érdemesek." (A 4/1998. (II. 20.) KTM rendelet a Bihari-sík Tájvédelmi Körzet létesítéséről)

Sáránd területén érintett ingatlanok helyrajzi számok szerint: 070/a, 078/a-b, 080/1a-b, 094/f-h, 096/d-f.

Sáránd település és külterülete - a Bihari-sík Tájvédelmi Körzethez tartozó országos jelentőségű védett természeti területek feltüntetésével (kékekkel jelölve)

- **Kunhalmok**

A kunhalom a Kárpát-medence alföldi területein található mesterségesen létrehozott jellegzetes földhalmok elnevezése, amelyek igen régről, többségükben a Kárpát-medencei honfoglalás előtti térből és időkből származnak. A kunhalom olyan 5-10 m magas, 20-50 m átmérőjű kúp, vagy félgömb alakú képződmény, amely legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terült el, s nagy százalékban temetkezőhely, sírdomb, őr- vagy határhalom volt.

Az alföldi táj egyhangúságát megtörő kunhalmok tájképi értékeik mellett régészeti értékekkel, valamint állat- és növényviláguk egyediségével tűnnek ki környezetükből. Magyarországon a kunhalmok a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva természetvédelmi oltalom alatt állnak. A törvény megfogalmazása szerint a kunhalom olyan kultúrtörténeti, kulturális örökségi, tájképi, illetve élővilág védelmi szempontból jelentős domború földmű, amely kimagasodó jellegével meghatározó eleme lehet a tájnak.

A kutatók elkezdték a még fellelhető halmok botanikai, zoológiai, talajtani felmérését és régészeti feltárását. Ezek alapján megkezdődhet egyes halmok botanikai rekonstrukciója.

Kunhalmok elhelyezkedése Sáránd területén helyrajzi számok szerint: 038/4 /12, 052/2, 075/11 /19 /20 /28 /29, 086/28, 093/2, 096/15 /17 /21 /22 /23, 0107/21 /22, 0112/5,

Kunhalmok elnevezései: Kornó-halom, Baksa-halom, Tekeresi erdős-halom, Lénárd-halom, Szabó-halom, Török-domb, Határ-halom, Szarka-halom, Tekeres-halom, Tornyos-halom és Z. Gyöngyi-halom.

1.6.1.2. Természeti területek

Természeti területnek minősülnek a természetközeli állapotban lévő, magukat önszabályozó, emberi beavatkozás mentesen fenntartó, fennmaradó erdő, gyep, nádas művelési ágú termőföldek, a művelés alól kivettként nyilvántartott földterületek, ha nem építmény elhelyezésére szolgálnak, és a mező- és erdőgazdasági hasznosításra alkalmatlan földterületek. (1996. évi LIII. törvény) Sáránd területén a helyi természetvédelmi területek még nem kerültek meghatározásra.

A természeti területeken kiemelt figyelmet kell fordítani a tájkép, a természetes életközösségek (növénytakasúások) és élőhelyek megóvására.

1.6.1.3. Természetközeli területek

Az országos településendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII.20.) Korm. rendelet (OTÉK) 30/A§ (1) bekezdés értelmében minden mocsár, nádas és sziklás terület természetközeli területnek minősül.

1.6.1.4. Érzékeny természeti területek (ÉTT)

A 2/2002. (I.23.) KÖM-FVM együttes rendelet alapján Sáránd község közigazgatási területe II. Fontos Érzékeny Természeti Területnek minősül, a Bihari-sík Érzékeny Természeti Terület részét képezi.

Az Érzékeny természeti területek által érintett részek olyan extenzív művelés alatt álló területek, amelyek a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzését, fenntartását, ezáltal az élőhelyek védelmét, a biológiai sokféleség fennmaradását, a tájképi és kultúrtörténeti értékek megóvását szolgálják. E területek különleges, illetve sérülékeny természeti, környezeti értékekkel bírnak, és ezek megőrzése speciális gazdálkodási rendszer alkalmazását, rendszabályok, technológiai előírások betartását kívánja meg a gazdálkodótól.

1.6.1.5. Natura 2000 területek

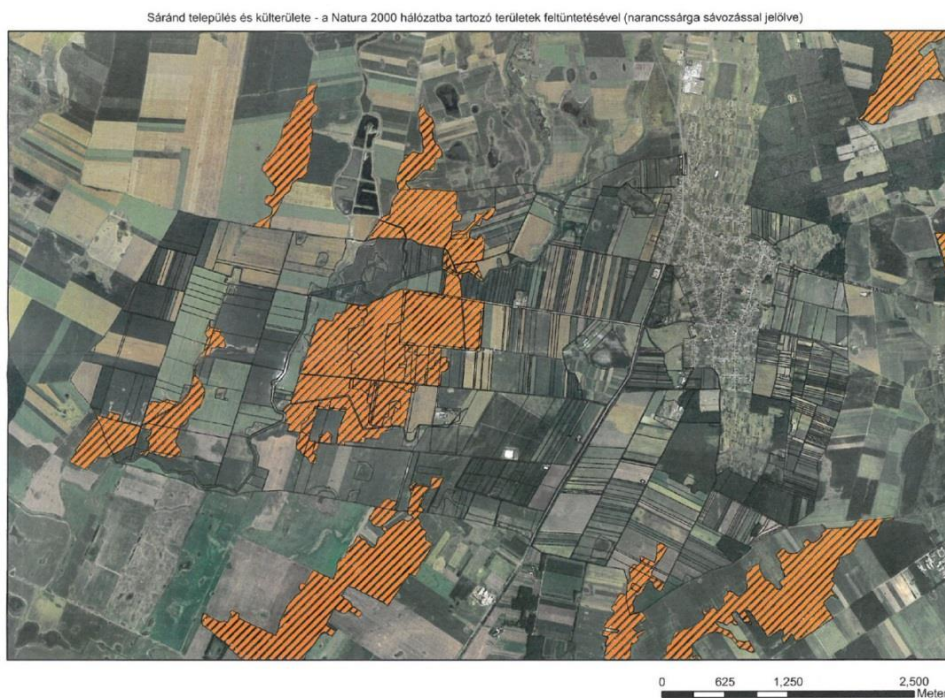
Az Európai Unió által létrehozott Natura 2000 területek egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megóvását és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához. Olyan zöld infrastruktúra, mely biztosítja Európa természetes élőhelyeinek ökoszisztéma szolgáltatásait, valamint jó állapotban való megőrzöttségét.

A Natura 2000 hálózat alapja az 1979-es madárvédelmi irányelv (Birds Directive), illetve az azt 2009-ben felváltó kodifikált változat, valamint az 1992-es élőhelyvédelmi irányelv (Habitats Directive). A madárvédelmi irányelv általános célja a tagállamok területén, természetes módon előforduló összes madárfaj védelme. Az élőhelyvédelmi irányelv fő célkitűzése a biológiai sokféleség megóvása, a fajok és élőhelytípusok hosszú távú fennmaradásának biztosítása, természetes elterjedésük szinten tartásával vagy növelésével.

A Natura 2000 hálózathoz tartozó területekre vonatkozóan be kell tartani az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló 275/2004. (X.8.) Korm. rendeletben foglaltakat. Az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészekről szóló 14/2010 (V.11.) KvVM rendelet tartalmazza a Natura 2000 hálózathoz tartozó ingatlanok helyrajzi számos listáját és térképi lehatárolását.

a) A HNPI működési területén található kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek Sáránd területén a **Derecske-konyári gyepek** (HUHN20009), melynek helyrajzi számai az alábbiak:

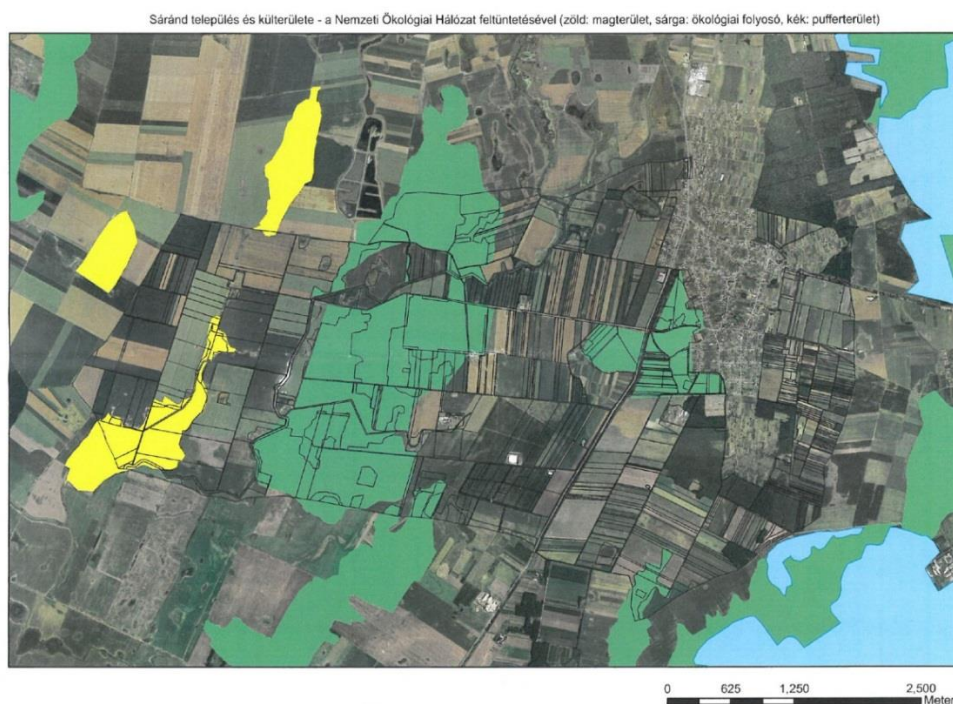
037/100b, 037/101b, 037/101c, 037/98b, 037/99b, 052/8, 052/51c, 052/51f, 052/51g, 054/2, 056/2, 056/3c, 056/3d, 056/3f, 056/4b, 056/4c, 056/4d, 056/4g, 056/4h, 056/5c, 056/5d, 056/5g, 056/5k, 056/6c, 056/6h, 069, 070/6, 070/7, 070/8, 070/9, 070/10, 070/11, 070/12, 070/1a, 070/5b, 076/1, 077, 078/1, 078/2, 078/3, 078/4, 078/5, 079/4, 079/5, 079/6, 079/7, 079/3b, 080/2, 080/3, 080/4, 083/6, 083/13, 083/14b, 083/20b, 083/21b, 083/25b, 083/26a, 083/2b, 084, 085/13, 085/14d, 085/14g, 086/32, 086/38, 086/31b, 086/33b, 094/4, 095, 096/14, 096/31, 096/32, 096/33, 096/35, 096/5b, 099, 0101, 0102/1, 0102/2, 0103, 0104/17b

1.6.1.6. Nemzeti ökológiai hálózat övezetei

Az ökológiai hálózat áll a kiemelten védendő magterületekből és az ezeket összekötő zöldfolyosók hálózatából az ökológiai folyosókból, valamint a puffertérületekből. Az ökológiai hálózatoknak kiemelkedő jelentőségű szerepük van az élőhelyek folytonosságának biztosításában, mely a flóra és fauna elemeinek megfelelő életteret biztosítanak. A páneurópai ökológiai hálózat részeként Magyarországon is kijelölésre kerültek a hálózat részterületei.

Sáránd közigazgatási területén az Országos Ökológiai Hálózat **magterülete** és **ökológiai folyosó** található. A 2003. évi XXVI. törvény az Országos Területrendezési terv szabályozza azok ökológiai hálózat által érintett területek használatát.

Zöld színnel az ökológiai magterület, sárga színnel az ökológiai folyosó

1.6.1.7. Egyedi tájértékek:

Sáránd község esetében a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság által elvégzett felmérés alapján a következő egyedi tájértékek kerültek felvételezésre:

Név	EOV-X	EOV-Y	Pontos helyszín	Főbb jellemzők
Kétegémű kút	844222	231627		Ma már csak a kút található meg, a víz kiemelését szolgáló két gémmel már nyomaiban sincs meg. A kút átmérője 4 m, téglával bélelt.
A Nyírség homokbuckáinak DNY-i nyúlványa	844423	231831	A településtől Ny-DNY-i irányban	A Nyírség DNY-i irányban legutolsó nyúlványa, homokbuckás felszíni formákkal. A homokbuckák kiterjedése mintegy 10 ha.
Gyurgyalag- és partifecske telepek	844464	231841	A településtől Ny-DNY-i irányban, több helyen pontszerűen	A mintegy 10 ha kiterjedésű homokbuckás területen a korábbi anyaggyűjtő helyek meredek falában, vagy természetesen feltáruló homokfalakban vegyes (gyurgyalag, partifecske) költőtelepek találhatók.
Népi lakóház	844817	232031	Nagy utca 76.	Bár jelenlegi küllemében nem tűnik különösebben értékes épületnek, így is őrizi a módos parasztház eredeti szerkezetét, hatalmas háromszögű pincéjét.
Kerítésbe épített góré	844818	232041	Nagy utca 74.	A településre és a Biharra jellemző megoldást tükröz a kerítés síkjába épített góré.
Kapu	844829	232072	Nagy utca 72.	A térségre jellemző szerkezetű „fedeles” kapu, amelyet kőből/téglából építettek, a nyíló szárny fából készült.
Népi lakóház	844829	232170	Nagy utca 62.	Agroturisztikai célokra felújított porta, amelynek lakóépület része őrizte meg minden szempontból az eredeti arculatát. A pályázati követelmények miatt térkövezés, akadálymentes közlekedést biztosító szerkezetek kerültek kialakításra, melyek nem tekinthetők autentikusnak.
Gólyafészek	844824	232189	Nagy utca 60. előtt	Villanyoszlopra rakott gallyfészek
Népi lakóház	844816	232239	Nagy utca 57.	Hagyományos szerkezetű és zömmel hagyományos anyaghasználatot mutató parasztház. Sajnos az oromzatot palával burkolták be. Az egyik legfőbb értéke, hogy a településen és a térségben egykor igen elterjedt polgári cseréphéjazata még megvan.
Kapu, kerítés	844816	232239	Nagy utca 57.	A településen jelentős számban tevékenykedtek kovácsok a II. világháború előtt. A kerítés, kapuzat a helyben „kunkapunak” nevezett szerkezetet mutat.
Barokk oromzatú népi lakóház	844810	232279	Nagy utca 55.	A ház különlegessége a barokk párta oromzat. A tornácot beüvegezték, de már ez is régen történhetett, mert a maga nemében ez is műves kivitelezésű.

Név	EOV-X	EOV-Y	Pontos helyszín	Főbb jellemzők
Kerítés	844853	232274	Nagy utca 54.	A településen jelentős számban tevékenykedtek kovácsok a II. világháború előtt. A 19. szd. végétől a tehetősebbeknek kovácsoltvas kerítést készítettek. Ezen kerítés ennek egyik megmaradt példánya.
Református templom	844883	232385	Nagy utca 46.	A templom historizáló stílusú, impozáns tömegű, épület, a településközpont meghatározó eleme. Elhelyezése szabadonálló, keletelt, egyhajós, Ny-i homlokzati tornyos, egyenes apsziszárodású, kontyolt nyeregtetős épület, összetett formájú törtvonalú toronysisakkal. A torony sarkait harántirányú támfalak erősítik. Hosszhomlokzatain 5 tengelyében félkörív záródású ablakok nyílnak, a déli homlokzat középtengelyében vakablak van. Apszisa háromtengelyes, a középsőben nyíló ajtót egy-egy ablak veszik közre. A templom harmadik bejárata az É-i homlokzat, középtengelyében nyílik. A tengelyeket, a falmezőt tükrökre osztó lizénák választják el egymástól. Az eresztvonal alatt szegmensív-sor húzódik körbe. A tornyot órapárkány zárja, alatta órával. A templom torony alatti bejárata szintén félkörív záródású.
II. világháborús emlékmű	844873	232391	Nagy utca 46.	A templom falán elhelyezett tábla, egy kő obelisz, és egy kopjafa állít emléket a háborús hősöknek.
„Kunkapu” kiskapu, kapu, kerítés	844892	232479	Nagy utca 40.	A kiskapu téglakerettel épített, amely oszlopok egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak fából készültek. A kapcsolódó téglalábazattal és oszlopokkal elválasztott kerítés kovácsoltvas betéteket tartalmaz.
Gólyafészek	844981	232562	Ady E. utca 23. előtt	Villanyoszlopra, fészekemelőre rakott gallyfészek
kapuzat	844919	232471	Ady E. utca 15.	Úgynevezett koporsós kiskapu, nagykapu, kerítés. A kapufák faragott fa oszlopok, a tetejüket a koporsószerűen kialakított szerkezet köti össze. Ezeken és a csatlakozó deszkakapun és kerítésen faragások, fűrészelt díszítések találhatók.
Kapuzat	844993	232579	Ady E. utca 25.	A kiskaputégla kerettel épített, melyek egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak vasból készültek.
Kerítésbe épített góré	844991	232574	Ady E. utca 25.	A településre és a Biharra jellemző megoldást tükröz a kerítés síkjába épített góré.
Körtefa	845003	232573	Ady E. utca 25.	Hatalmas, mintegy 15 m magasra nőtt körtefa.
Magtár, pince	845004	232600	Ady E. utca 27.	Különálló épület eredeti szerkezet és anyaghasználat.

Név	EOV-X	EOV-Y	Pontos helyszín	Főbb jellemzők
Kovácsoltvas kerítés	845014	232617	Ady E. utca 12.	A nagykapu betétlapját már modern anyagúra és sokkal igénytelenebb kivitelűre cserélték, de a kerítéselemek, a kiskapu, valamint a nagykapu keretei még megvannak, továbbá a kerítés szerkezete is követi a 19. szd. végi, 20. szd. eleji hagyományokat.
Népi lakóház tornáca	844644	232656	Nagy utca 14.	A lakóépületet több helyen átalakították, ám a tornáca megőrizte az eredeti szerkezetét. Vakolt, festett, téglaoszlopos és mellvédes.
Góré	844642	232656	Nagy utca 14.	Vakolt, festett téglakő tartóoszlopos és lábazatos kerítésbe épített góré
Kovácsoltvas kerítés és vaskapu	844643	232663	Nagy utca 14.	A kiskapu téglakérell épített, amely oszlopok egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak vasból készültek. A kovácsoltvas kerítés tartóoszlopai szintén téglából épültek, összhangban a kapuzattal.
Kovácsoltvas kerítés és vaskapu	844640	232628	Nagy utca 21.	A kiskapu téglakérell épített, amely oszlopok egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak vasból készültek. A kovácsoltvas kerítés tartóoszlopai szintén téglából épültek, összhangban a kapuzattal.
Népi lakóház bádoggateje	844640	232626	Nagy utca 21.	Jó állapotban fennmaradt bádoggal borított tetejű népi lakóház. A két világháború közötti társadalmi-gazdasági viszonyok lenyomata, ugyanis ebben az időszakban a módosabb gazdák éppen erre az anyagra cserélték le a tetőhéjazatot.
Népi lakóház és porta gyalogos kapuja	844629	232466	Holló L. utca 3.	Vakolt, festett téglakő tartóoszlopos fakiskapu, az áthidaló kereten új cserepezéssel. A csatlakozó rövid kerítéselemek gracilis és formázott műköoszlopok közé, lábazatra illesztett, tetejükön geometrikus fűrészelt díszítéssel ellátott deszkablak vannak.
Vályog magtár	844628	232460	Holló L. utca 3.	A kerítés síkjába épített vakolatlan, festetlen, vályogtégelből épített épület, az utcafrontnak háttal. Az udvar felé nyitott tornácos épület.
Népi lakóház	844629	232464	Holló L. utca 3.	Hagyományos szerkezetű és zömmel hagyományos anyaghasználatot mutató szűkített tornácos cserépfedésű parasztház.
Petőfi emlékpark	844672	232524	Holló L. utca – Bocskai utca, Nagy utca kereszteződése	Kb. 10 m ² -es terméskő emelvényre helyezett monolit terméskő emlékmű, amely mellé kopjafát is elhelyeztek. Az emlékmű a kb. ¼ ha területű ún. Petőfi emlékparkban helyezkedik el.
Gólyfészek	844609	232512	Bocskai utca 11.	Villanyoszlopra, fészekemelőre rakott gallyfészek

Név	EOV-X	EOV-Y	Pontos helyszín	Főbb jellemzők
Holló László emléktábla	844654	232507	Holló L. utca 2.	Az emléktábla az utca első lakóházán került elhelyezésre, és a településen szolgáló 1993-ban elhunyt lekipásztornak állít emléket, csakúgy mint az utca elnevezése, mely korábban Zalka Máté utca volt. A tábla kb. 50-60 cm méretű, fekvő helyzetű márványlap.
Trianon emlékmű és emlékpark	844706	231917	Olimpia utca – Petőfi utca – Nagy utca által közrezárt háromszög alakú terület	A kb. 120 cm magas emlékmű fából (tábla) készült vasszegekkel. Mellette faragott, rönk jellegű padokat helyeztek el. A gondozott parkosított terület nagysága kb. 300 m ² .
Deszka ólak	844947	231928	Olimpia utca 4.	különböző apró- és kisebb lábasjóság elhelyezésére alkalmas deszkafalú órrendszer. Néhol a cserépfedést hullámpalára cserélték. A szükségletek szerint különböző bővítések kissé esetlegessé teszik a megjelenést, ill. célszerű, de nem igazán esztétikus javítások is látszanak.
Kiskapu	845041	232045	Kossuth utca 43.	A térségre jellemző szerkezetű „fedeles” kapu, amelynek oszlopait kőből/téglaából építették, cserepes záródással. A nyíló szárny fából készült.
Népi lakóház	845041	232045	Kossuth utca 43.	Kisebbségi méretű hagyományos szerkezetű és anyaghasználatú lakóépület, amellyel szervesen egybeépítették a pincét. Tornáca, pincelejárója ép.
Temető	845197	232191		Nagy, mintegy 6 ha kiterjedésű temető összességében rendezett. A modern sírkövek mellett található néhány hagyományos, avagy különlegesebbnek tekinthető sírjel. Néhány csónakfejfás sír is fennmaradt, de három jelentősebb kriptá is található a temetőben. Sajnos a műanyag koszorúk, virágok sok helyen csúfítják az összképet, disszonánsak a régi sírjelekkel, elkopva esztétikátlanok.
Borjú-kút	845131	231733	Rózsa utca vége	Feltételezhetően természetes morfológiai adottságokat kihasználva, de jelentős emberi beavatkozás jeleit mutató elmocsarasodott kb. ¼ ha-os, hajdan itatásra szolgáló tó.
Kerítés, kapu	845082	231762	Rózsa utca 2.	A kiskapu tufakő kerettel épített, amely oszlopok egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak vasból készültek. A kovácsoltvas kerítés tartóoszlopai szintén kőből épültek, összhangban a kapuzattal.
Légvédelmi sziréna	844729	231763	Petőfi u. 77. mellett	Mintegy 15 m magas, fém oszlopon elhelyezett félgömb búrával lezárt légvédelmi sziréna.

Név	EOV-X	EOV-Y	Pontos helyszín	Főbb jellemzők
Kerítés, kapu	844728	231773	Petőfi u. 77.	A kiskapu tufakő kerettel épített, amely oszlopok egyúttal a nagykapu szárnyait is tartják. A kapuszárnyak vasból készültek. A kovácsoltvas kerítés tartóoszlopai szintén kőből épültek, összhangban a kapuzattal.
Sárgödör	844084	231925		Feltételezhetően természetes morfológiai adottságokat kihasználva, de emberi beavatkozás jeleit mutató elmocsarasodott kb. 1 ha-os tó/kubikgödör.
Tanya (Város rétje)	842136	232580		Egy deszkahodályból és körülötte fa karámból, továbbá egy pásztorkunyhóból álló tanya. A deszkahodály kissé roskadozó, a tetejét hullámpalára cserélték. A kunyhó is elég elhanyagolt.
Gémeskút	842071	232805		Használaton kívüli, s már szerkezeti elemeiben (pl. osztor, gém, stb.) hiányos gémeskút.
Vadkörtefák	842107	232805		Két vadkörtefa, amelyek a szikes legelőn szolgálnak enyhelyül a jószágoknak.
Vadkörtefák	842215	232760		Két vadkörtefa, amelyek a szikes legelőn szolgálnak enyhelyül a jószágoknak.
Fehér nyár (Populus alba) egyed	844458	233006	Bagosi utca és 47. sz. főút kereszteződése	Kb. 50 éves és kb. 25 m magas fehér nyár egyed, amely a 47. sz. főúttól a falu felé vezető vasúti átjárónál magányosan áll.
Kertség	845047	230649		Kb. 50-60 ha területű, javarészen felhagyott és már elvadult szőlő és gyümölcsös. A terep kisebb nagyobb dombokkal tagolt.
Fráter Tibor tábornok (?) vitézi kúriájának gazdasági épülete	845411	230632		A kúria épület is megvan ugyan, de erősen modernizált, átalakított formában és külsővel. A kapcsolódó területrészen található az eredeti formájában megmaradt gazdasági épület (tároló, kamra, terménytároló). Az épület kő/tégla falazatú, nyeregtetős, cserép héjazattal, deszka oromzattal. Az oldalsó homlokzata tornác jellegű oszlopos kialakítású. A nyílászárók is eredetiek, fából készültek.
Kerítés	844809	232315	Nagy utca 53.	Kovácsoltvas kerítés, a kerítéselemeket masszív kő/tégla lábazat és oszlopok fogják közre. Mind a lábazat, mind az oszlopok festettek.
1956-os emlékpark kopjafával	844800	231999	Nagy utca déli teresedése	Szépen parkosított, térrendezett mintegy 250 m ² -es terület, emlékművel, kopjafával, utcabútorokkal.
Légvédelmi sziréna	844815	232401	Nagy utca 44. előtt	Mintegy 15 m magas, fém oszlopon elhelyezett félgömb búrával lezárt légvédelmi sziréna.
Légvédelmi sziréna	844539	232884	Petőfi u. 4.	Mintegy 15 m magas, fém oszlopon elhelyezett félgömb búrával lezárt légvédelmi sziréna.

Egyedi tájértékek fényképes összefoglalója:

A Nyírség homokbuckáinak DNY-i nyúlványa, felszíni formája

Gyurgyalag és partifecske költőtelepek

Nagy utca 74. kőlábas góréja

Nagy utca 60. előtti gólyafészek

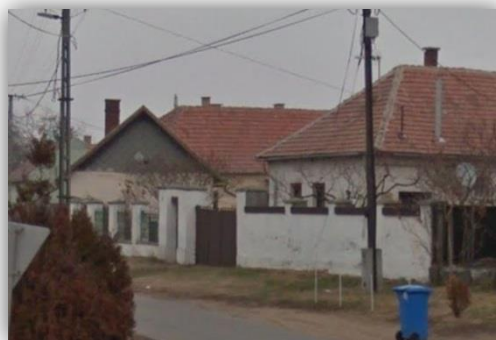
Nagy utca 72. kapu és népi lakóház

Nagy utca 57. népi lakóház és kapu

Nagy utca 55. Barokk oromzatú népi lakóház

Nagy utca 54. kerítés

Nagy utca 46. Református templom

Nagy utca 46. II. vil. háborús emlékmű

Nagy utca 40. „kunkapu”

Ady E. utca 15. kapuzat

Ady E. utca 25. kapuzat és góré

Ady E. utca 27. magtár és pince

Ady E. utca 12. Kerítés

Nagy utca 14. népi lakóház tornáca, kerítés és kapu, góré

Nagy utca 21. népi lakóház bádógteteje, kapuzat és kovácsoltvas kerítés

Holló L. utca népi lakóház, vályog magtár és kiskapu

Petőfi emlékpark terméskő emlékmű és kopjafa

Holló L. utca Holló László emléktábla

Trianon emlékpark emlékmű

Kossuth utca 43. Kiskapu és népi lakóház ép tornáca és pincelejárója

Temetőben található kriptá épülete

A temetőben található régi sírjelek, fejfák, csónakfejfás sírok

Rózsa utca vége – Borjú-kút

Petőfi utca 77. Kerítés, kapu

Petőfi u. 77. előtti légvédelmi sziréna

Nagy utca 44. előtti légvédelmi sziréna

Bagosi utca – 47. sz. főút kereszteződés
Fehér nyárfa

Elmocsarasodott 1ha-os sárgödör
Olimpiai utca vége

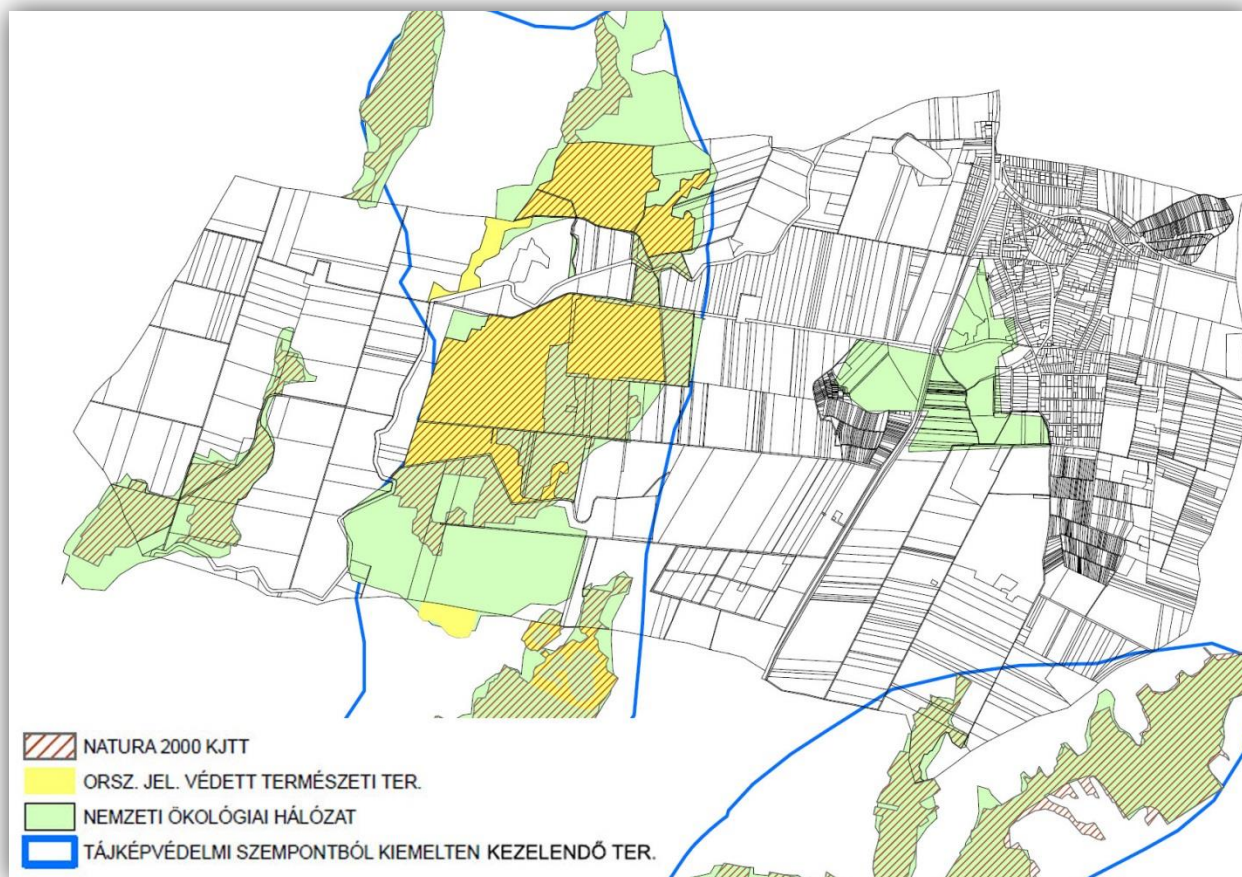
Nagy utca 53. kerítés

1956-os emlékpark

1.6.1.8. Egyéb védettségi kategóriák és területek

Sáránd igazgatási területén az Országos Területrendezési terv (OTrT) és a Hajdú-Bihar Megyei Területrendezési terv (HBMTTrT) „Tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő területek” övezetét határolt le. A „Tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő területek” övezetéhez tartozó területek – azok természeti értékei, ill. a természetközeli jelleg által meghatározott tájkarakter miatt, vagy a jellegzetes tájhasználatra tekintettel – a településképet meghatározó településkarakternek tekinthetők.

Sáránd község közigazgatási területén az alábbi védett és fokozottan védett növényfajokat tartja nyilván a HNPI:

- kiséfűszű aszat (*Cirsium brachycephalum*)
- pozsgás őszirózsa (*Aster tripolium* subsp. *pannonicus*)
- korcs nőszirm (*Iris spuria*)

Sáránd község közigazgatási területén az alábbi védett és fokozottan védett állatfajokat tartja nyilván a HNPI:

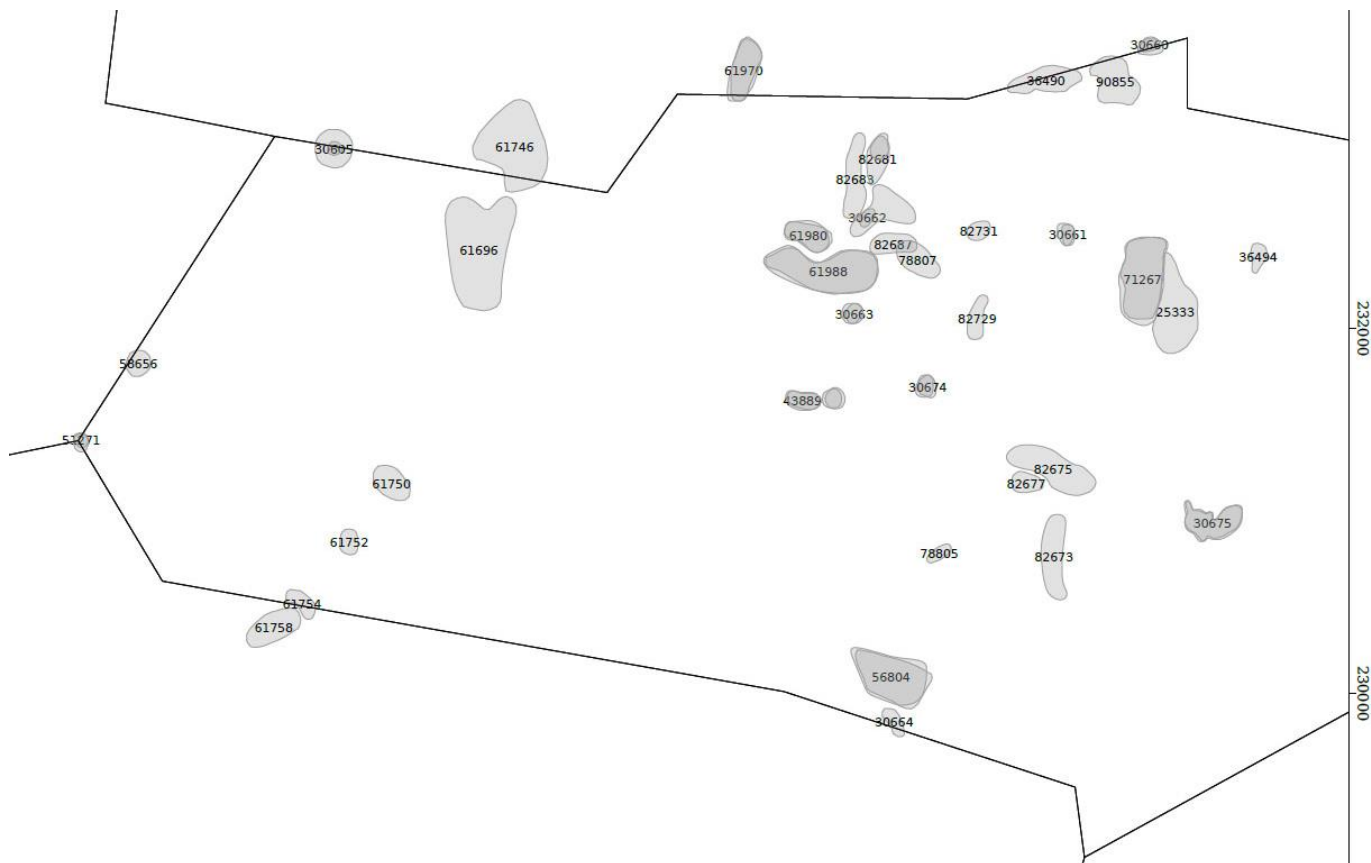
- gyurgyalag (*Merops apiaster*)
- kabasólyom (*Falco subbuteo*)
- partifecske (*Riparia riparia*)
- fekete gólya (*Ciconia nigra*)

1.6.2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek

A Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság nyilvántartási hatóságának 2017. februári adatszolgáltatása alapján az alábbi régészeti lelőhelyek érintik Sáránd területét:

Azonosító	Település	Leleőhely szám	Név	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
30664	Derecske	8	Baksa-halom	077, 052/2	842864	229843
61758	Derecske	56	Köselypart	092, 057/1, 057/2, 057/3	839462	230360
61746	Mikepércs	16	Hosszú-dűlő	038/1, 093/6	840783	232998
61970	Mikepércs	21	Városréti-legelő	024/55, 024/41, 024/6, 024/5, 024/4, 024/3, 024/42, 024/10, 024/11, 024/12, 024/33, 096/35	842038	233415
25333	Sáránd	1	Testhalmok	048/15, 231/43, 231/44, 231/32, 231/45, 231/33, 231/42, 231/21, 231/20, 231/22, 231/50, 231/41, 231/14, 231/36, 048/6, 048/12, 045/1, 048/8, 231/52, 702/8, 231/29	844406	232091
30605	Sáránd	2	Kornyó-halom	093/2, 093/7, 038/41, 093/1, 086/4	839791	232985
30660	Sáránd	3	Lyukas-halom	0112/5, 014/5	844265	233554
30661	Sáránd	4	Szabó-halom	0107/21, 0107/22, 0107/23	843817	232514
30662	Sáránd	5	Csuka-halom	096/15, 096/17, 096/25	842717	232606
30663	Sáránd	6	Lénárd-halom	075/19, 075/18, 075/20, 0101	842636	232081
30674	Sáránd	7	Szarka-halom	075/11	843033	231680
30675	Sáránd	8	Tornyos-halom	038/4, 038/9, 038/12, 038/8	844610	230934
36490	Sáránd	9	Locsogó	0107/44, 0107/45, 0111, 014/9	843728	233370
36494	Sáránd	10	Református templom	154/2, 3, 4/2, 4/1, 1, 7/5, 12, 13, 14, 356	844861	232393
58656	Sáránd	11	Határ-halom	086/28, 065/140, 072, 073/51, 073/2	838719	231807
58657	Sáránd	12	Határ-halom II.	096/19, 096/20, 096/23, 096/22, 096/21	842786	232987
43200	Sáránd	13	Diós-domb	075/26, 075/27, 075/28, 075/29	842525	231613
43889	Sáránd	14	Diós-domb melletti halom	075/21, 075/22, 075/23, 075/24, 075/25, 077	842361	231603
51271	Sáránd	15	Határ-halom III.	086/36, 073/2, 073/49, 073/48, 099, 0100	838404	231372
56804	Sáránd	16	Juh-kút-dűlő	052/2, 052/79, 052/77, 052/76, 052/78, 052/49, 052/71, 071, 051	842847	230090
61696	Sáránd	17	Kis-Szilas	083/7, 083/27, 093/4, 093/7, 093/3, 093/5, 093/6	840587	232431
61750	Sáránd	18	Közép-dűlő	085/2, 085/1, 085/3, 085/11	840107	231151
61752	Sáránd	19	Gyönyörű-lapos	085/14, 085/12	839876	230828
61754	Sáránd	20	Köselypart	085/14, 092	839617	230494
61980	Sáránd	21	Háromkúti-dűlő I.	096/31, 096/14, 096/33, 096/15	842392	232512

Azonosító	Település	Lelőhely szám	Név	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
61988	Sáránd	22	Háromkúti-dűlő II.	0104/9, 0102/1, 0103, 0104/17, 0104/16, 0104/15, 0104/14, 0104/13, 0104/12, 0104/11, 0104/10, 0104/8, 0104/7, 0104/6, 0104/5	842489	232318
71267	Sáránd	23	Testhalmok 2.	0107/28, 0107/29, 0107/78, 048/1, 048/6, 048/9, 048/12, 051, 049, 050/3, 0107/77, 048/15	844226	232268
78805	Sáránd	24	Vén-kert-dűlő, Hűtőház mellett	052/17, 052/20, 052/19, 052/18	843111	230765
78807	Sáránd	25	Három-kúti-dűlő, Nagy-tanya	0107/1, 0104/3, 0104/1, 0107/4, 0107/5, 0107/2, 0107/3	842992	232375
82673	Sáránd	26	Baksa-dűlő 1.	037/118, 037/2, 037/119, 037/55, 037/56, 037/54	843741	230749
82675	Sáránd	27	Baksa-dűlő 2.	051, 049, 050/1, 037/118, 1301, 1300, 1299, 1298, 1297, 1295, 1294, 1293, 1292, 1291, 1290, 1335, 1336/2, 1337/1, 1337/2, 1338, 073/5, 1272, 1281, 1280, 1332, 1279, 1276, 1273/1, 1273/2, 1274, 1275, 1269, 1271, 1343, 1344/1, 1344/2, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1342, 1354, 1353, 1352, 1351, 1341, 1340/2, 1339, 1284, 1282, 1285, 1286, 1287, 1331, 1333, 1304, 1303	843736	231228
82677	Sáránd	28	Káposztás-kert	073/6, 071, 052/84, 052/82, 1290, 1289, 1288, 1281, 1280, 1279, 1276, 1275, 1284, 1282, 1285, 1286, 1287, 1331	843588	231152
82679	Sáránd	29	Pércsi-határ 1.	096/25, 096/31, 096/15, 096/16, 096/17	842806	232642
82681	Sáránd	30	Pércsi-határ 2.	096/18, 096/19, 096/21, 096/22, 096/23, 096/20	842774	232932
82683	Sáránd	31	Pércsi-határ 3.	096/31, 096/15, 096/16, 096/18, 096/19, 096/21, 096/22, 096/23, 096/24, 096/20	842649	232817
82687	Sáránd	32	Háromkúti-dűlő 3.	0104/7, 0104/6, 0107/1, 0104/3, 0104/1, 0104/5, 0104/4	842858	232462
82729	Sáránd	33	Háromkúti-dűlő 4.	0106, 075/6, 075/5, 0107/12, 0107/13	843319	232052
82731	Sáránd	34	Három-kúti-dűlő halma	0107/9, 0107/10, 0107/11, 0107/12, 0107/8, 0107/7	843328	232534
90855	Sáránd	35	Locsogó 2.	0107/44, 0107/41, 0107/72, 0111, 0107/70, 0107/74, 0107/43, 0107/37, 0107/76, 0107/75, 0107/73, 0107/71, 0112/2, 0107/42	844077	233353

A régészeti lelőhelyek elhelyezkedése

1.6.3. Az épített környezet védendő értékei

1.6.3.1. Országos építészeti értékek

A Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság nyilvántartási hatóságának 2017. februári adatszolgáltatása alapján az alábbi műemlék érinti Sáránd területét:

- Műemlék: Református templom (Sáránd, Nagy utca 46.)

Helyrajzi szám:	1
Törzsszám:	11270
Azonosító szám:	12031

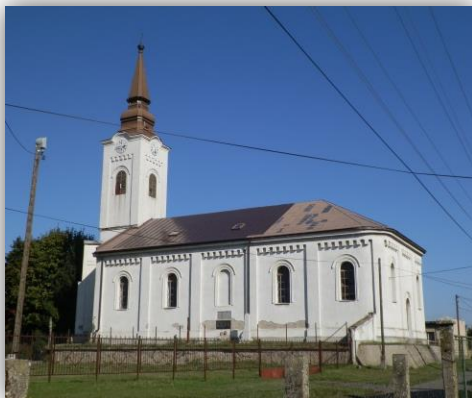
A romantikus stílusú református templom 1866 és 1868 között épült Vécsey Imre tervei alapján. Az égetett téglából épített templom kelet-nyugati tengelyű, egyhajós épület, kontyolt nyeregtetővel. A hajó keleti vége egyenes, apszis záródású. Nyugati homlokzatához 30 méter magas torony kapcsolódik. A tornyot két oldalról rézsútos elhelyezkedésű, hatalmas támpillér erősíti. A toronysisak összetett formájú, törtvonalas. Az egész templom falsávokkal szakaszokra osztott, melynek tükreiben vannak a szemöldökíves, félköríves záródású ablakok, illetve vakablakok. A mezők felső részén fogrovatos párkány található.

A belső tér 10×20 méteres. Korábban vakolt mennyezete és a templommal egyidős, szürkés-kékre festett berendezése volt: padok (440 ülőhellyel), szószék, úrasztala, két fakarzat.

Az orgonát, mely a templomhajó keleti végében helyezkedik el, Angster József építette 1893-ban. A templomtoronyban két harang található, a kisebbik 246 kg-os, Hilzer Ignác öntötte

1874-ben, a nagyobbik 352 kg-os, Szlezák László öntötte 1923-ban. A szószéket és az úrasztalát népi iparművész által hímzett úri hímzéses terítők díszítik.

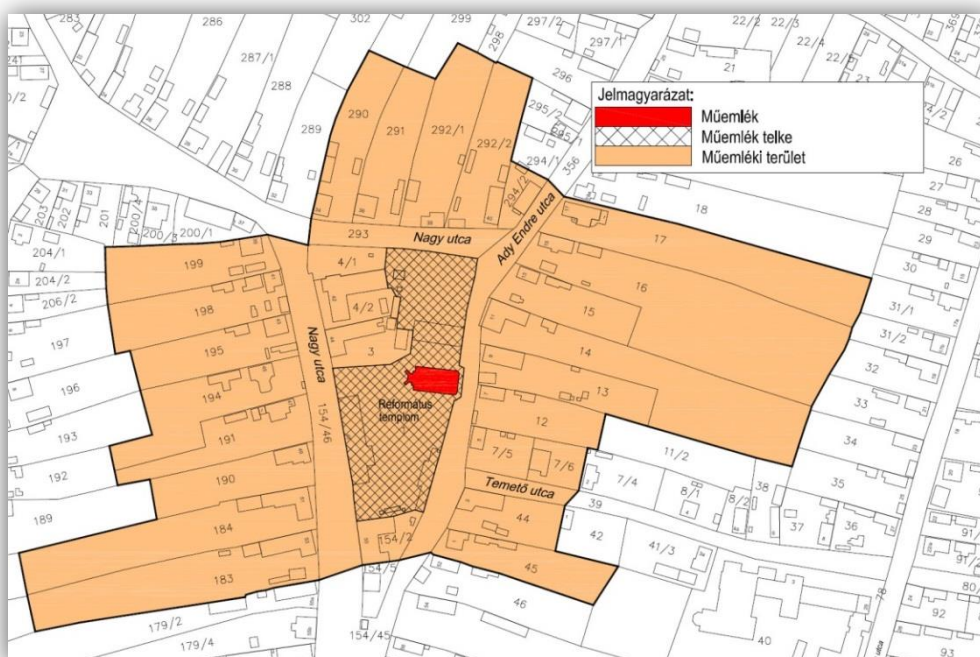
Forrás: Szászfalvi Imre lelkipásztor

A műemlék Református templom értékleltári adatlapja az 1. sz. mellékletben található.

A református templom műemléki környezete:

Helyrajzi szám:	184, 199, 198, 195, 194, 191, 183, 190, 3, 4/2, 4/1, 154/2, 7/5, 7/6, 12, 13, 17, 290, 291, 356, 154/46, 39, 44, 45, 293, 1, 16, 14, 15, 294/2, 292/2, 292/1
Törzsszám:	11270
Azonosító szám:	12791

Országosan védett műemlék (Református templom) és műemléki környezete

Légi felvétel a műemlék Református templomról és műemléki környezetéről

1.6.3.2. Helyi építészeti értékek

A helyi védelem célja a településnek és környezetének, valamint az ott található értékes építészeti, táji, valamint az épített környezettel összefüggő természeti elemek jellegzetességének, hagyományos megjelenésének megőrzése.

A helyi építészeti örökség helyi védelemre méltó elemei között szerepelnek településképi jelentőségű útvonalak, helyi értékvédelmi terület, helyi egyedi védelemre érdemes építmények, szobrok, és egyéb köztéri képzőművészeti alkotások.

• **Településképi jelentőségű útvonalak, közterületek**

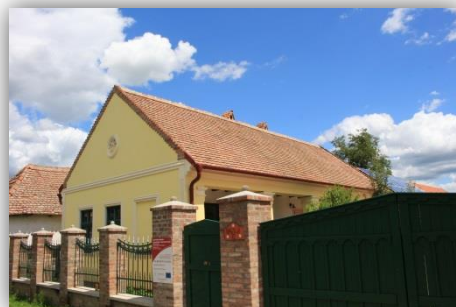
Településképi szempontból kiemelt jelentőségű területnek minősülnek Sáránd településképi jelentőségű útvonalai és közterületei, valamint ezek mentén az utcaképet alkotó, a közterületre néző épületek, építmények homlokzatai.

A településképi jelentőségű útvonalak a Nagy utca, Kossuth L. utca, Ady E. utca, Rákóczi F. utca, Holló L. utca, Petőfi S. utca, Olimpia utca mellékelt ábrán megjelölt szakaszai.

A megjelölt utcák Sáránd legrégebben kialakult utcái, szerkezetüket, vonalvezetésüket a terepviszonyok határozták meg. Az utcák kialakulásukkor igazodtak a település homokbuckáihoz, mocsaraihoz, hajlásaihoz. A főbb utcák egymásba torkoltak, s a legelő felé haladva gyakran szélesedtek.

Ezen utcák mentén figyelhetjük meg Sáránd hagyományos népi épületeit, lakóházait, a Bihari síkság vidékére jellemző népi építészet jellegzetességeit. Ilyenek a hajdani háromszatátú tornácos lakóházak, melyek téglából rakott lépcsőzetes oromfalas kivitelűek.

Jellegzetesek a hajdani gazdasági épületek kialakításai, megmaradt példányaik őrzik a múlt emlékeit, gazdálkodási formáit.

Ilyenek az istállók, ólak, telken belüli és telekhatárra helyezett kukoricagórék, magtárak és nyári konyhák.

A Dávid-porta szépen felújított melléképülete

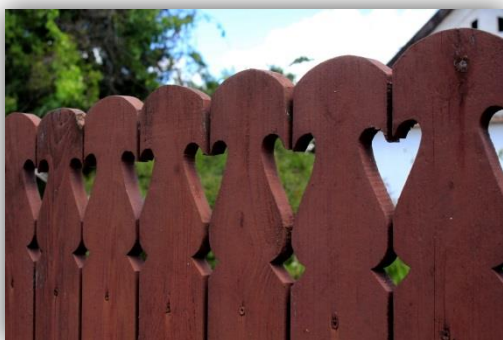

A telken belüli hagyományos építményekhez szervesen kapcsolódnak a telekhatárra épült jellegzetes kapuzatok, kerítések „kunkapuk”, melynek szép példáit találhatjuk meg ma is hol felújított, hol romosabb állapotban. A leginkább fennmaradt példányok a kőlabas kerítések, melyek téglából rakottan készültek kis kaput és nagy kaput tartanak.

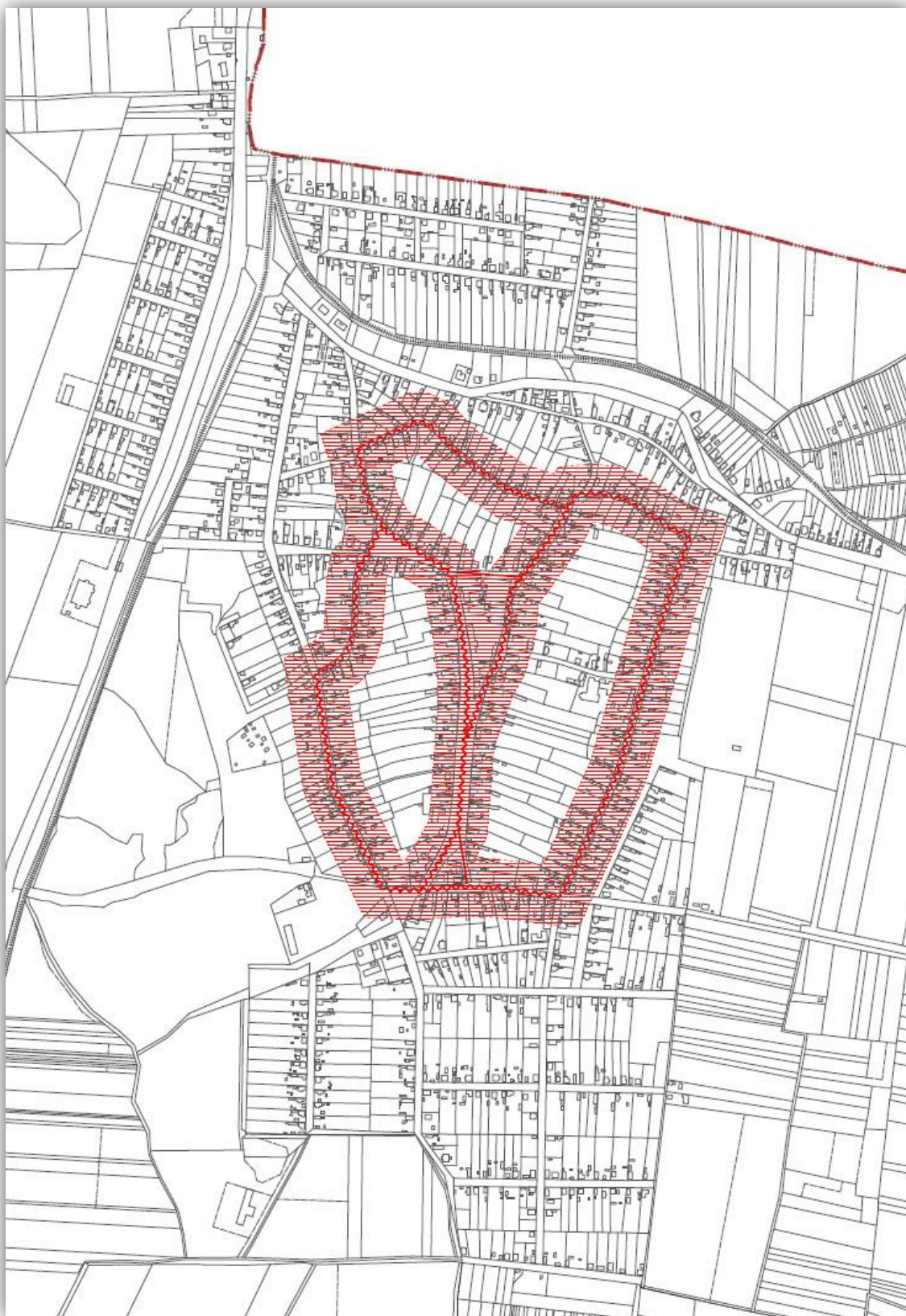

Példaértékűen felújított kőlábas kerítés, fedeles kiskapuval

A legrégebbi deszkából készült kerítések nem maradtak fenn, csupán egy helyen az Ady E. utca 15 sz. alatt csodálhatjuk meg helyreállított változatát, ami tökéletesen tükrözi régi elődei kialakítását a faragott kapubálványként díszelő fedeles kiskaput és díszített deszkakerítés elemeit a nagykapuval.

Példaértékűen helyreállított deszkakerítés, fedeles kiskapuval

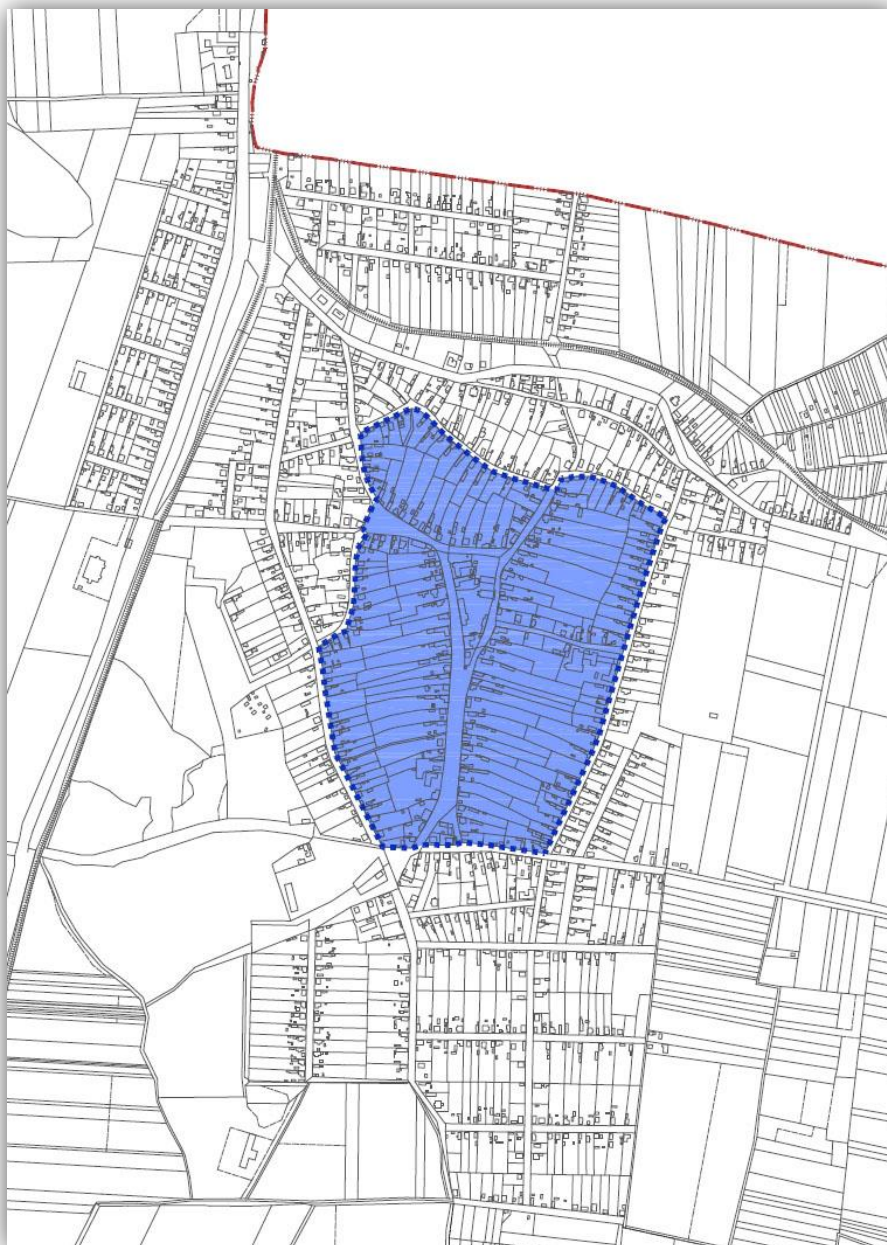
Sáránd településképi jelentőségű útvonalai, közterületei

- **Helyi értékvédelmi terület**

Sáránd helyi értékvédelmi területe a Kossuth L. utca, Ady E. utca, Rákóczi F. utca, Nagy utca, Holló L. utca, Petőfi S. utca, Olimpia utca által határolt terület. A terület a település szívében helyezkedik el, és a történeti településmagot határolja körbe.

A terület őrzi a hagyományos településszerkezetet, utcahálózatot, telekrendszert, és itt találhatóak Sáránd azon hagyományos népi lakóépületei, melyek őrzik a település múltját, karakterét meghatározó arculatát.

A terület karakterének meghatározója a széles főutca a Nagy utca és annak tölcéses teresedései, melyben közparkok foglalnak helyet. A terület központjában egy háromszög alakú terület áll, melyben a településközpont intézményei és a Református templom foglalnak helyet.

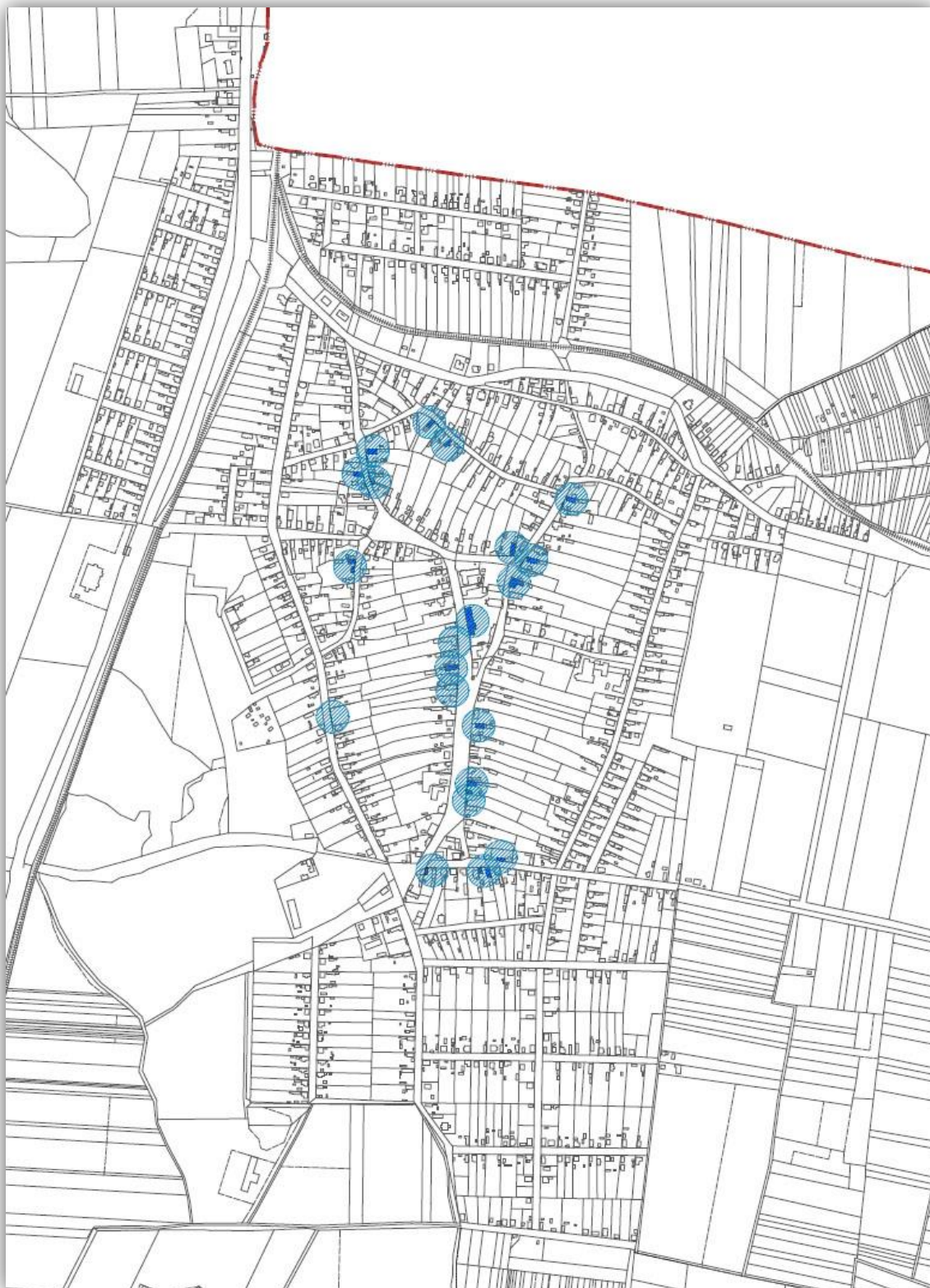

Sáránd helyi értékvédelmi területe

- **Helyi egyedi védelemre érdemes építmények:**

Helyi egyedi védelem típusa	Érintett építmény		
	Védettség jelölése	Utca, házszám, (helyrajzi szám)	Építmény típusa
Kiemelt helyi értéket képviselő építmények	He-k-1	Nagy u. 72. (63/3 hrsz.)	lakóház, nyári konyha, és kapuzat
	He-k-2	Olimpia u. 9. (140/1 hrsz.)	lakóház és kapuzat
	He-k-3	Ady E. u. 25 (21 hrsz.)	lakóház, kapuzat, utcafronti terménytároló
	He-k-4	Ady E. u. 15. (16 hrsz.)	lakóház és kapuzat
	He-k-5	Holló László u. (219 hrsz.)	lakóház és kapuzat
Helyi értéket képviselő építmények	He-1	Nagy u. 14. (280 hrsz.)	lakóház, kapuzat, utcafronti terménytároló
	He-2	Nagy utca 18. (282 hrsz.)	nyári konyha, kerítés és kapuzat
	He-3	Nagy u. 21. (244 hrsz.)	lakóház és kapuzat
	He-4	Nagy u. 40. (292/2 hrsz.)	lakóház és kapuzat
	He-5	Nagy u. 48. (1 hrsz.)	intézményi épület
	He-6	Nagy u. 51. (184 hrsz.)	kapuzat
	He-7	Nagy u. 55. (179/2 hrsz.)	lakóház
	He-8	Nagy u. 57. (178/5 hrsz.)	kapuzat
	He-9	Nagy utca 62. (54 hrsz.)	lakóház
	He-10	Nagy u. 74. (67 hrsz.)	utcafronti terménytároló
	He-11	Ady E. u. 11. (14 hrsz.)	lakóház
	He-12	Petőfi u. 34. (177 hrsz.)	kapuzat
	He-13	Olimpia u.1. (147 hrsz.)	utcafronti terménytároló
	He-14	Olimpia u.8. (75 hrsz.)	kapuzat
	He-15	Rákóczi utca 13. (307 hrsz.)	lakóház és kapuzat
	He-16	Rákóczi utca 17. (305 hrsz.)	lakóház

A kiemelt helyi értéket és helyi értéket képviselő építmények elhelyezkedését Sárándon az alábbi ábra mutatja:

Helyi értéket képviselő építmények elhelyezkedése Sárándon

Kiemelt helyi értéket képviselő épületek az alábbiak:

Dávid-porta - Nagy utca 72. (63/3 hrsz.)

Olimpia utca 9. (140/1 hrsz.)

Ady E. utca 25. (16 hrsz.)

Ady E. utca 15. (16 hrsz.)

Holló L. utca 3. (219 hrsz.)

Helyi értéket képviselő épületek az alábbiak:

Nagy utca 14. (280. hrsz.)

Nagy utca 18. (282 hrsz.)

Nagy utca 21. (244 hrsz.)

Nagy utca 40. (292/2 hrsz.)

Nagy u. 48. (1 hrsz.)

Nagy utca 51. (184 hrsz.)

Nagy u. 55. (179/2 hrsz.)

Nagy u. 57. (178/5 hrsz.)

Nagy u. 62. (54 hrsz.)

Nagy u. 74. (67 hrsz.)

Ady E. u. 11. (14 hrsz.)

Petőfi u. 34. (177 hrsz.)

Olimpia u. 1. (147 hrsz.)

Olimpia u. 8. (75 hrsz.)

Rákóczi u. 13. (307 hrsz.)

Rákóczi u. 17. (305 hrsz.)